

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

การจัดการฐานข้อมูลอำเภอเชียงดาว

โดย

นายมังกร ชัยชนะดารา

นายวิจิต วุ้ยเหมอู่

นางนุจิรัตน์ อ่องพะ

นายรัฐกร ตานที

นางนงลักษณ์ แก้วกำเนิด

นางสาวสุภาวิณี ทรงพรพาณิชย์

นางสาวพรทิวี ยอดมงคล

ดร.พระมหาบุญช่วย สิริธโร ที่ปรึกษาโครงการ

ดร.สมคิด แก้วทิพย์ ที่ปรึกษาโครงการ

กรกฎาคม 2548

คำนำเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ "คน" ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ "กระบวนการ" มากกว่า "ผลลัพธ์" เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย "เวที" (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่น ๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ "ปัญญา" ในกระบวนการวิจัย

"กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น "คำถาม" ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัย อยู่ตรงไหน มีการหา "ข้อมูล" ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ "บันทึก" มีการ "ทบทวน" ความก้าวหน้า "วิเคราะห์" ความสำเร็จ และอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ "ถอด" กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย "ผู้ที่สงสัย" ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึก และวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้ได้ เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างมาก ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนอออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

บทคัดย่อ

โครงการการจัดการฐานข้อมูลอำเภอเชียงดาว เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ทางนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งพัฒนาพื้นที่เพื่อตอบสนองยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว โดยการสร้างกระแสไฟฟ้าดอยหลวงเชียงดาว พื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญและมีความสำคัญทางระบบนิเวศน์ ความเคลื่อนไหวหนึ่งของท้องถิ่นคือการตั้งคำถามกับการพัฒนาพื้นที่โดยภายนอก นำมาสู่คำถามสำคัญถึงแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ จึงนำมาสู่การจัดทำฐานข้อมูลเบื้องต้น เพื่อใช้ในการระดมความเห็นของผู้เกี่ยวข้องในโอกาสของการพัฒนาของเชียงดาวต่อไป

โครงการฯ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ เช่น ภูมิสังฐาน การใช้ทรัพยากร โครงสร้างสังคม ระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมความเชื่อของอำเภอเชียงดาว ๒) เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์สถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่อำเภอเชียงดาว โดยมีพื้นที่ในการศึกษา ๖ ตำบลในเขตลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ได้แก่ ตำบลเมืองนะ ตำบลทุ่งข้าวพวง ตำบลเมืองงาย ตำบลปิงโค้ง ตำบลเชียงดาว ตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

กระบวนการศึกษาเป็นการทำงานร่วมกันของชาวบ้าน เจ้าหน้าที่องค์กรเอกชน และเจ้าหน้าที่โครงการของ สกว.สำนักงานภาค ร่วมกันเก็บข้อมูล ตรวจสอบ และจำแนกข้อมูลออกเป็นฐานข้อมูลด้านต่าง ๆ คือ ด้านทรัพยากร เช่น ลักษณะทางกายภาพของ ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ในยุคต่าง ๆ รวมทั้งตัวอย่าง ปัญหา และสถานการณ์ด้านทรัพยากรในพื้นที่ ด้านระบบเศรษฐกิจ เช่น อาชีพ ผลผลิต การค้า แรงงาน กองทุนหมู่บ้าน, สหกรณ์, ภาวะหนี้สิน, ข้อมูลคนจน-คนยากไร้ ด้านระบบโครงสร้างทางสังคม ประชากร ชชาติพันธุ์ กลุ่มองค์กร ผู้นำ องค์กรศาสนา วัฒนธรรมความเชื่อและอัตลักษณ์ร่วมของท้องถิ่น การศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ภาวะสุขภาพ ด้านโครงการวิจัยและพัฒนาในพื้นที่ ด้านแผนยุทธศาสตร์องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

บทเรียนจากการทำงานของทีมวิจัย พบว่า ๑) การกำหนดพื้นที่การศึกษา ในขอบเขตลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนไม่สอดคล้องกับ ฐานการเก็บข้อมูล การวางแผน และการทำงานของหน่วยงานและองค์กรส่วนใหญ่ยึดขอบเขตการปกครอง ๒) การรวบรวมข้อมูลโดยใช้เอกสารทุติยภูมิ ไม่เพียงพอต่อการจัดการฐานข้อมูลเนื่องจากระบบการเก็บข้อมูลของบางหน่วยงาน บางองค์กรยังไม่ครอบคลุม และไม่เป็นปัจจุบัน ๓) จุดเริ่มของการทำงานภายใต้สถานการณ์ซึ่งเป็นนโยบายจากภาครัฐที่จะทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวพื้นที่อำเภอเชียงดาว การรวบรวมฐานข้อมูลจึงมีเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การวิจัยและพัฒนาพื้นที่ในลักษณะของ Area Based แต่ภายหลังคณะรัฐมนตรีได้ตัดสินใจยกเลิกโครงการดังกล่าว ดังนั้น ทิศทางการทำงานในอนาคตในพื้นที่อำเภอเชียงดาวจึงต้องมีการวิเคราะห์ร่วมกับผู้เกี่ยวข้องจากภาคส่วนต่าง ๆ ต่อไป

สำหรับข้อเสนอจากการศึกษา คือ จำเป็นต้องมีฐานข้อมูลที่ครอบคลุมและเป็นปัจจุบันสำหรับใช้เป็นฐานในการตัดสินใจในการพัฒนาพื้นที่ที่เหมาะสมสอดคล้อง ทั้งนี้จำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัยในรายละเอียดของแต่ละประเด็นโดยคนในชุมชนเพื่อให้สามารถกำหนดอนาคตของพื้นที่และรองรับกระแสการพัฒนาจากภายนอกได้อย่างเท่าทันต่อไป

สารบัญ

คำนำเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

บทคัดย่อ

บทที่ ๑	โครงการการจัดการฐานข้อมูลอำเภอเชียงดาว	๑
บทที่ ๒	กระบวนการวิจัย	๔
บทที่ ๓	ผลการศึกษา	๑๐
บทที่ ๔	ข้อเสนอจากการศึกษา	๗๓

ภาคผนวก

การกระจายตัวของชาติพันธุ์ในอำเภอเชียงดาว	ก
วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในอำเภอเชียงดาว	ข
ข้อเสนอต่อโครงการการจัดทำฐานข้อมูลอำเภอเชียงดาว	ฅ
สรุปเวทีนำเสนอผลการวิจัย “การจัดการฐานข้อมูลอำเภอเชียงดาว”	ด

เอกสารอ้างอิง

ข้อมูลนักวิจัย

สารบัญแผนที่

แผนที่ ๑	การแบ่งเขตลุ่มน้ำของประเทศไทย	๒๖
แผนที่ ๒	พื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบน	๒๗
แผนที่ ๓	ตำบลของอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่	๒๘
แผนที่ ๔	แม่น้ำและทางน้ำในเขตลุ่มน้ำปิงตอนบน	๓๑

โครงการจัดการฐานข้อมูลอำเภอเชียงดาว

ความเป็นมา

วิสัยทัศน์เพื่อการพัฒนาของจังหวัดเชียงใหม่สู่การเป็น “นครแห่งชีวิตและความมั่งคั่ง” (City of Life and Prosperity) ที่มีเป้าหมายสู่การพัฒนาเชียงใหม่ให้เป็นเมืองที่ให้ความสุขและชีวิตที่มีคุณค่าแก่ผู้อยู่อาศัย และผู้มาเยือนในฐานะเมืองที่น่าอยู่และน่าท่องเที่ยวในระดับเอเชีย พร้อมกับเป็นประตูการค้าการลงทุนสู่สากล โดยมียุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนา คือ ๑) ยุทธศาสตร์เชิงรุก : สร้างฐานเศรษฐกิจใหม่ ประกอบด้วย ๑.๑) การพัฒนาเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) และ เอเชียใต้ (BIMSTEC) ๑.๒) สร้างฐานเศรษฐกิจใหม่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและความรู้ใหม่มุ่งสู่ Knowledge – Based Economy ๒) ยุทธศาสตร์ปรับตัว : เพิ่มมูลค่าฐานเศรษฐกิจเดิม ประกอบด้วย ๒.๑) สร้างงาน หัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์และความเป็นเลิศในระดับนานาชาติสำหรับตลาดเฉพาะ (Niche Market) โดยการนำ วัฒนธรรมล้านนามาสร้างเอกลักษณ์และเรื่องราวเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า ๒.๒) เชื่อมโยงการท่องเที่ยวเพิ่ม เป็นพลังดึงดูดใหม่จากทรัพยากรท่องเที่ยวทั้งภายในกลุ่มจังหวัดและเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศในอนุภาคลุ่ม แม่น้ำโขงและเอเชียใต้ ๒.๓) ปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร โดยสร้างความหลากหลาย และการบริหารจัดการสมัยใหม่ ๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืน : สนับสนุนทั้งฐานเศรษฐกิจเดิมและ เศรษฐกิจใหม่ให้ยั่งยืน ประกอบด้วย ๓.๑) อนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมล้านนา โดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมา สร้างความโดดเด่นและเชื่อมโยงสู่สากล ๓.๒) ดำรงความเป็นฐานทรัพยากรธรรมชาติ โดยฟื้นฟูและบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน ๓.๓) สร้างความมั่นคงปลอดภัยในพื้นที่ชายแดนและความปลอดภัยให้ชีวิต และทรัพย์สินของประชาชนและนักท่องเที่ยว ๓.๔) พัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อเป็นฐานในการพัฒนา โดย ขยายโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส และสร้างโอกาสในการเรียนรู้เฉพาะด้านและ ความรู้สมัยใหม่ เพื่อสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันและสอดคล้องกับความต้องการในการพัฒนา ๓.๕) แก้ไขปัญหาความยากจน โดยใช้แนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” ร่วมกับมาตรการการดำเนินงานตามนโยบายแก้ไขปัญหาคความยากจนที่รัฐบาลกำหนด

ภายใต้นโยบายของรัฐบาลและยุทธศาสตร์ของจังหวัดเชียงใหม่เกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมีแนวทางหนึ่งของการพัฒนาที่มุ่งจะพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการ ขยายตัวของการท่องเที่ยว ทำให้พื้นที่อำเภอเชียงดาวซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีศักยภาพในการพัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยว ด้วยความเฉพาะของพื้นที่ที่มีดอยหลวงเชียงดาวซึ่งเป็นเทือกเขาหินปูนที่ได้รับการประกาศเป็น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๓๒๕,๖๒๕ ไร่ ในเขตตำบลเชียงดาว ตำบลแม่ณะ ตำบลเมืองงาย และตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว มีความหลากหลายของพรรณพืช พันธุ์สัตว์ เช่น กุหลาบพันปีดอยเชียงดาว ถัอดอยเชียงดาว รวมทั้งสัตว์ป่าใกล้สูญพันธุ์ เช่น กวางผา ซึ่งคุณลักษณะที่มี ความพิเศษเฉพาะตัวดังนี้ ทำให้ดอยหลวงเชียงดาวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว เดินทางมาเที่ยว โดยที่การเดินทางท่องเที่ยวบนดอยหลวงเชียงดาวสามารถไปได้โดยทางเดินเท้าเท่านั้น ทำ ให้รัฐบาลมีแนวคิดที่จะสร้างสาธารณูปโภค เช่น กระเช้าลอยฟ้าขึ้นดอยหลวงเชียงดาว^๑ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในการเดินทางขึ้นไปเที่ยวชมสถานที่ กระแสการพัฒนาพื้นที่ในแนวทางนี้ได้สร้าง

^๑ ออกโดยมติคณะรัฐมนตรี (ข่าวหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันที่ ๖ เมษายน ๒๕๔๔)

ความตื่นตัวแก่คนเชียงดาว ข้าราชการ นักวิชาการ นักพัฒนา ในการต่อต้านการพัฒนาพื้นที่ในลักษณะดังกล่าว เนื่องจากการสร้างกระเช้าลอยฟ้า อาจจะสร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ที่อ่อนไหวบนดอยหลวงเชียงดาว

สืบเนื่องจากความตื่นตัวของคนเชียงดาวและผู้เกี่ยวข้อง นำมาสู่ความพยายามสร้างกิจกรรมรวมกลุ่มคน เพื่อทบทวนการพัฒนาของพื้นที่อำเภอเชียงดาวในด้านต่าง ๆ โดยที่ผ่านมามีการประชุมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาอำเภอเชียงดาวโดยความร่วมมือร่วมของประชาชนในพื้นที่ มีการศึกษาปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาผ่านกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งได้รับการสนับสนุนไปแล้วจำนวน ๓ โครงการ และมีความพยายามที่จะจัดประชุมผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ทั้งภาครัฐเอกชน และประชาชนเพื่อหาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ผ่านงานวิจัยและพัฒนา

ร่วมกัน

อย่างไรก็ตามการกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่จำเป็นต้องมีการใช้ฐานข้อมูลในด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลทาง ภูมิศาสตร์ของพื้นที่ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ข้อมูลประชากร เศรษฐกิจ อาชีพ แรงงาน ผลผลิต ข้อมูลโครงการและสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ตลอดจนนโยบายของหน่วยงานทั้งระดับตำบลและอำเภอ ซึ่งข้อมูลต่างๆ เหล่านี้มีอยู่อย่างกระจัดกระจาย ดังนั้นก่อนที่จะมีการประชุมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ในระยะต่อไป คณะทำงาน ซึ่งประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้แทนองค์กร ตัวแทนชุมชน และสกว.สำนักงานภาค จึงเห็นร่วมกันว่าจำเป็นต้องมีฐานข้อมูลที่สะท้อนความเป็นจริงของอำเภอเชียงดาว ซึ่งสามารถใช้เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันของคนในพื้นที่ ก่อนที่จะกำหนดแผนงานทั้งในส่วนของงานวิจัยและงานพัฒนา ที่สามารถกำหนดทิศทางได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพ ของพื้นที่ และความต้องการของท้องถิ่นต่อไป

คำถามวิจัย

ข้อมูลพื้นฐานด้าน ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของอำเภอเชียงดาวเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ เช่น ภูมิศาสตร์ การใช้ทรัพยากร โครงสร้างสังคม ระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมความเชื่อของอำเภอเชียงดาว
๒. เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์สถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่อำเภอเชียงดาว

พื้นที่ในการศึกษา

พื้นที่ ๖ ตำบลในอำเภอ เชียงดาวจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่

๑. ตำบลเมืองนะ
๒. ตำบลทุ่งข้าวพวง
๓. ตำบลเมืองงาย
๔. ตำบลปิงโค้ง
๕. ตำบลเชียงดาว
๖. ตำบลแม่ณะ

การดำเนินการ

๑. ทบทวนในพื้นที่ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับประเด็นข้อมูลพื้นฐานของอำเภอเชียงดาว จากหน่วยงานต่างๆ

๒. รวบรวมสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในพื้นที่ ตามประเด็นการศึกษา รวมกันวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

๓. เก็บข้อมูลภาคสนามเพิ่มเติม โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) การจัดเสวนากลุ่ม (Focus Group) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่

๔. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เก็บข้อมูลเพิ่มเติม และจัดทำรายงาน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ฐานข้อมูลพื้นฐานของอำเภอเชียงดาว เรื่องภูมิฐาน การใช้ทรัพยากร โครงสร้างสังคม ระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมความเชื่อ

๒. ข้อมูลสถานการณ์และความเคลื่อนไหวในพื้นที่

๓. โจทย์งานวิจัยและพัฒนาในพื้นที่อำเภอเชียงดาว

๔. ข้อมูลที่ได้ถูกนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลอำเภอเชียงดาว โดยมหาวิทยาลัยชีวิตและหน่วยงานในพื้นที่

บทที่ ๒ กระบวนการวิจัย

การวิจัย เรื่อง “การจัดการฐานข้อมูลอำเภอเชียงดาว” มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ เช่น ภูมิสถาน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โครงสร้างทางสังคม ระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ความเชื่อของอำเภอเชียงดาว รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์สถานการณ์ ความเคลื่อนไหวในพื้นที่อำเภอเชียงดาว ทั้งนี้เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลที่มีอยู่อย่างกระจัดกระจาย จัดการให้เป็นระบบมากขึ้น ง่ายต่อการนำมาใช้ประโยชน์ โดยส่วนหนึ่งนั้นกระบวนการในการรวบรวมข้อมูลนั้น จะเป็นการสร้างความตระหนัก และสะท้อนความเป็นจริงของอำเภอเชียงดาว และนำข้อมูลจากงานวิจัยดังกล่าวเป็นฐานในการกำหนดแผน ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่อำเภอเชียงดาว เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบบูรณาการ ผ่านกระบวนการวิจัยควบคู่กับงานพัฒนา ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของคนเชียงดาวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสมและยังเป็นบทเรียนในการพัฒนาพื้นที่เฉพาะทั้งระบบให้กับชุมชนอื่น ๆ ในภาคเหนือได้ต่อไป

๑. ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นกระบวนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่มีปัญหาร่วมกันหรือมีความสนใจอยากเห็นการเปลี่ยนแปลงร่วมกันโดยเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างการปฏิบัติ (Action) กับการวิจัย (Research) ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการวิจัยแบบนี้เป็นกระบวนการวิจัยที่เป็นวงจรต่อเนื่องของการวางแผน (planning) การลงมือปฏิบัติตามแผน (action) การสังเกต (observation) วิธีการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติและการสะท้อนความคิดเห็นเชิงวิพากษ์หรือการทบทวน ไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล (critical reflection) ต่อวิธีการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติ เพื่อที่จะร่วมกันวางแผนใหม่ (re-planning) โดยทำอย่างนี้เป็นวงจรต่อเนื่อง ทั้งนี้ความรู้ ความเข้าใจที่เรียนรู้จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นก่อน (previous activities) จะถูกใช้เป็นบทเรียนในการพัฒนาและปรับปรุงวิธีการปฏิบัติของกิจกรรมถัดไป ประกอบกับแนวความคิดเรื่องชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ที่เป็นแนวคิดในการศึกษารากเหง้า ตัวตนของคนในชุมชน โดยคนในชุมชนเอง ผ่านกระบวนการรวบรวม สืบค้น และจัดการกับข้อมูลที่มีอยู่อย่างเป็นระบบ ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยระยะสั้น จึงเป็นเพียงการประยุกต์ใช้แนวคิด กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) ร่วมกับแนวคิด เรื่องชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) มาปรับใช้เพื่อเป็นกรอบในการดำเนินงาน โดยเป้าหมายเพื่อการรวบรวมข้อมูล สะท้อนความเป็นจริงที่เป็นอยู่ในสังคมเชียงดาว เพื่อนำไปสู่การกำหนดอนาคตร่วมกันต่อไป

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนใหญ่ ๆ ๒ ขั้นตอน ดังนี้

๑. ขั้นตอนเตรียมการ

- ๑.๑ กระบวนการหาผู้สนใจปรากฏการณ์ ทางสังคมร่วมกัน เป็นการแสวงหาผู้สนใจและอยู่กับข้อมูลหรือเกี่ยวข้องกับข้อมูล ประเด็นนั้น ๆ ที่ต้องการรวบรวม และได้ร่วมกันสร้างทีมวิจัยหลักขึ้นมาพร้อมกับการศึกษาข้อมูลในเชิงปรากฏการณ์ทางสังคมและสถานการณ์ปัญหาเพิ่มเติมเพื่อแจกแจงและชี้ให้เห็นถึงปัญหาสำคัญต่าง ๆ ให้ชัดเจนขึ้น

- ๑.๒ พิจารณาเลือกประเด็นในการเก็บข้อมูลและตั้งคำถามการวิจัยเป็นการเลือก ประเด็นการศึกษาวิจัย ภายใต้สภาพปัญหาและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่การตั้งคำถามและพัฒนาไปสู่การกำหนด เป้าหมายของการศึกษาวิจัย
- ๑.๓ หาผู้เข้าร่วมทีมวิจัยเพิ่มเติม เป็นการค้นหาหรือเลือกกลุ่มคนหรือเชิญกลุ่มคนที่มีศักยภาพมี ประสบการณ์งานพัฒนาในระดับพื้นที่มาร่วมทีมวิจัยพื้นที่ทั้งในส่วนของชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ของ องค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่นั้น ๆ หรือในประเด็นการวิจัยนั้น ๆ โดยเลือกหลังจากที่ได้กำหนดพื้นที่วิจัยแล้ว
- ๑.๔ วางแผนการทำวิจัย โดยเริ่มดำเนินการ จากการเก็บรวบรวมข้อมูล ในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ภูมิสังฐาน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โครงสร้างทางสังคม ระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ความเชื่อของอำเภอเชียงดาว และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๕ ดำเนินการอื่น ๆ ที่จำเป็น โดยการพิจารณาแผนการวิจัยหรือขั้นตอนของการวิจัยทั้งหมดของการ วิจัยว่ามีความเหมาะสมสอดคล้องและเป็นไปได้จริงหรือไม่เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๒. ขั้นตอนมือทำ

ในกระบวนการ การดำเนินการวิจัยหรือระหว่างการจัดกิจกรรมของขั้นตอนนี้จะต้องมีการดำเนินการ ใน ๔ องค์ประกอบหลัก ดังนี้

๒.๑ การเตรียมการ ทั้งในแง่การประสานงานกลุ่มคน การเตรียมวัสดุอุปกรณ์วางแผนขั้นตอนต่างๆ และการแบ่งบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน ส่วนนี้จะมีความสำคัญในแง่ของความพร้อมในการจัดการกิจกรรมแต่ละครั้งซึ่งหมายถึงผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมว่าเป็นไปตามเป้าหมายที่คาดหวังไว้หรือไม่

๒.๒ การปฏิบัติการ เป็นการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานที่วางไว้และการปรับเปลี่ยนตามเงื่อนไขที่ พบ ซึ่งมีกิจกรรมที่หลากหลายมีรายละเอียดและขั้นตอนมาก

๒.๓ การบันทึกกระบวนการ เป็นขั้นตอนสำคัญของการวิจัยเพราะต้องมีการบันทึกข้อมูลที่ได้พบ เห็นทั้งหมด ใช้ในการเขียนรายงาน การวิเคราะห์และสรุปผลสุดท้ายของการวิจัย ทั้งข้อมูลจากรายงานการ สรุปกิจกรรม การสังเกตการณ์ การบันทึกเทปและการบันทึกภาพ

๒.๔ การสรุปบทเรียน หรือการประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งซึ่งจะนำ ไปประกอบการวางแผนการดำเนินกิจกรรมในครั้งต่อไป รวมถึงการนำไปประกอบการวิเคราะห์สรุปผลขั้น สุดท้ายของการวิจัย

๒. สถานที่ดำเนินการวิจัย

พื้นที่ในการศึกษาวิจัยนี้เป็นพื้นที่ 6 ตำบล ในอำเภอเชียงดาว ที่อยู่ในขอบเขตของลุ่มน้ำปิง ได้แก่ ตำบลเมืองนะ ตำบลทุ่งข้าวพวง ตำบลเมืองงาย ตำบลปิงโค้ง ตำบลเชียงดาว ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ (ยกเว้น ตำบลเมืองคอง ๑ ตำบลซึ่งอยู่ในลุ่มน้ำแม่แตง)

๓. ทีมวิจัย

๑) นายมังกร ชัยชนะดารา	ผู้ประสานงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนท้องถิ่น
๒) นายวิชิต วุฒิเดช	ชาวบ้าน
๓) นางนุจิรัตน์ อ่องพะ	เจ้าหน้าที่ โครงการจัดการลุ่มน้ำปิง ตอนบน
๔) นายรัฐกร ดานที	ชาวบ้าน
๕) นางนงลักษณ์ แก้วกำเนิด	ชาวบ้าน

๖) นางสาวพรทิว ยอดมงคล

สกว.สำนักงานภาค

๗) นางสาวสุภาวดี ทรงพรพาณิชย์

สกว.สำนักงานภาค

ที่ปรึกษาโครงการ

๑. ดร.พระมหาบุญช่วย สิริธโร

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโพธิyalย

๒. ดร.สมคิด แก้วทิพย์

สกว.สำนักงานภาค

๔. แหล่งข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูล

๔.๑ ข้อมูลที่ใช้ประกอบในการศึกษาวิจัย จำแนกเป็น ๒ ประเภทคือ

- ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ บุคคลและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง และได้มีการใช้กล้องถ่ายภาพบันทึกภาพ และมีการใช้เทปบันทึกเสียงเพื่อช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
- ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมไว้แล้วโดยบุคคล กลุ่มบุคคล และสถาบันและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องต่างๆ เช่น เอกสาร รายงานวิจัย บทความ วารสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ หนังสือ รวมถึง ข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔.๒ วิธีการเก็บข้อมูล

- การค้นคว้าจากเอกสารข้อมูลที่มีการเก็บรวบรวมไว้แล้วจากห้องสมุดมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ ร้านหนังสือต่าง ๆ หนังสือ บทความ จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสืบค้นผ่านระบบฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ (Web site)
- การสัมภาษณ์ (Interview) โดยสัมภาษณ์จากผู้ที่อยู่ในชุมชน แบบไม่เป็นทางการ
- การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participatory Observation) เป็นการสังเกตการณ์โดยที่ทีมวิจัยไม่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานในกิจกรรม เช่น เวทีนำเสนอผลการวิจัยของโครงการกระบวนการเรียนรู้เพื่อจัดทำสื่อภูมิประเทศจำลองดอยหลวง เชียงดาวโดยชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในระดับบุคคล เป็นกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการที่มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ เพื่อสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระดับบุคคลนี้ มีความสำคัญมากในแง่การค้นหาข้อมูลในเชิงลึกที่บุคคลไม่สามารถพูดคุยได้ในเวทีการประชุมกลุ่มใหญ่ในลักษณะของการประชุมอย่างเป็นทางการ เช่น การแลกเปลี่ยนกับบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในพื้นที่ เช่น อ.ไพรัช ใหม่ชมพู่ ผู้อำนวยการโรงเรียนเชียงดาววิทยาคม คุณนิคม พุทธา ผู้อำนวยการโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน
- การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อรวบรวม ประมวลผลข้อมูล รวมทั้งการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อจัดระบบข้อมูล ให้ง่ายและเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการวิจัย
- การจัดทำ Mapping บนแผนที่เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่เชียงดาว รวมทั้งการกระจายตัวของกลุ่มคนบนพื้นที่สูง หลากหลายชนเผ่าใน

เชียงดาว ว่ามีอยู่ในบริเวณใดบ้าง โดยการกำหนดจุดในพื้นที่ และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน

๔.๓ ขอบเขตเนื้อหา

♣ ประเด็นในการศึกษา

ข้อมูลพื้นฐานอำเภอเชียงดาว ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ภูมิสังฐาน เช่น ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ
- การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่
- ระบบเศรษฐกิจ เช่น อาชีพ ผลผลิต การค้า แรงงาน กองทุนหมู่บ้าน, สหกรณ์, ภาวะหนี้สิน, ข้อมูลคนจน-คนยากไร้
- ระบบโครงสร้างทางสังคม ชชาติพันธุ์ กลุ่มองค์กร ผู้นำทางการ ,ผู้นำทางธรรมชาติ, องค์กรศาสนา
- วัฒนธรรมความเชื่อและอัตลักษณ์ร่วมของท้องถิ่น
- ภาวะสุขภาพ
- โครงการต่างๆในพื้นที่
- แผนยุทธศาสตร์ตำบลและอำเภอ
- การศึกษาในระบบและนอกระบบ
- ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ เช่น การดูแลสุขภาพ การจัดการ ดูแล รักษา ป่าและน้ำ

♣ ขอบเขตการดำเนินงาน

ประเด็น	ขอบเขต	วิธีการ / เครื่องมือ	ผู้รับผิดชอบหลัก
๑. ภูมิสังฐาน - ภูเขา – ป่าไม้ - ที่ดิน - น้ำ	- อาณาเขต สภาพทั่วไปของพื้นที่ ในเชิงตัวเลข อธิบายโดยแผนที่ - ข้อมูลป่าและน้ำเก็บโดยภาพรวมของอำเภอและเก็บ case พื้นที่ในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อกระตุ้นคนให้ตระหนัก	- ภาพรวม ดิน น้ำ ป่า ในระดับอำเภอ จากเอกสารคณะสังคมฯ มช. Case ตัวอย่าง ลงเก็บในชุมชน - ที่ดิน / การถือครอง (บ.หัวโท / บ.ปิงโค้ง / บ.แม่ค่อน) - น้ำ (ฝ่ายวังโฮ) เหมืองฝายแบบคอนกรีตและแบบภูมิปัญญาเชิงเปรียบเทียบ - ป่าไม้ food bank (บ.หัวทุ่ง / บ.ปางมะโอ)	คุณนุจิรัตน์

๒. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร - การท่องเที่ยว - อาหารป่า สมุนไพร	- ท้องเที่ยวข้อมูลจากรายงานวิจัย (สกว.ภาค) - ข้อมูลชี้ให้เห็นคุณค่า ความสำคัญ (งานวิจัยสถาบันพระปกเกล้า)	รวบรวมจากเอกสารรายงานวิจัยของ สกว.ภาค และสถาบันพระปกเกล้า	คุณนุจิรัตน์
๓. ระบบเศรษฐกิจ - อาชีพ - การผลิต - การค้า - แรงงาน - กองทุนหมู่บ้าน - สหกรณ์ - ภาวะหนี้สิน - ข้อมูลคนจน	- มีการปลูกพืชกี่ชนิด อะไรบ้าง - จำนวนผลผลิตต่อไร่ - รายได้ รายรับจากภาคการเกษตร - แรงงานท้องถิ่น - สารเคมี – ต้นทุนการผลิต - จำนวนกองทุนในชุมชน มีอะไรบ้าง - ตัวเลขการกู้ – ยืม – คืน - จำนวน ประเภทแหล่งทุนในชุมชน - ทะเบียนคนจน - ข้อมูลรายรับ – รายจ่าย – บัญชีครัวเรือน	- ข้อมูลเอกสารจากเกษตรอำเภอเป็นฐาน - เก็บ Case ชุมชน เป็นตัวอย่างการเพาะปลูกในรอบปี โดยการสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม - งานวิจัยปางมะโอ (สกว.ภาค) - พัฒนาชุมชน - แบบสอบถาม (ประธานกอง) - เอกสารจากอำเภอ - Case แม่ละ (บัญชีครัวเรือน) และข้อมูลการเป็นหนี้	อ.มังกรและทีมอาสาสมัคร
๔. วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ	วัฒนธรรม ประเพณีของแต่ละชนเผ่าที่ยังคงมีอยู่ เน้นข้อมูลที่มีการบันทึกไว้แล้วและยังปฏิบัติกันอยู่ในชุมชนปัจจุบัน	- ข้อมูลเดิมที่มีคนศึกษาไว้แล้ว - ตรวจสอบข้อมูลกับพื้นที่ เพื่อเห็นข้อมูลปัจจุบันที่ชุมชนยังปฏิบัติกันอยู่ - สถานการณ์ปัญหา เช่น ชนเผ่าที่กำลังจะหายไป	คุณวิชิต
๕. สุขภาพ	- ประเภทของโรคติดต่อร้ายแรงที่มีในเชียงดาว รวมทั้งโรคเอดส์ - จำนวนคนที่เป็นโรคติดต่อร้ายแรงรวมโรคเอดส์ - ข้อมูลการแพทย์ทางเลือก มีอะไรบ้าง อยู่ตรงไหน ใครให้บริการบ้าง	- โรงพยาบาลอำเภอ - สาธารณสุข อำเภอ - งานวิจัยสมุนไพร บ้านถ้ำ - เอกสารงานวิจัย	คุณรัฐกร คุณเนงลักษณ์ และทีม
๖. โครงการต่าง ๆ ในพื้นที่เชียงดาว	- มีโครงการวิจัยและพัฒนา อะไรในพื้นที่บ้าง รวมทั้งงานนักศึกษา - ทำประเด็นอะไร โดยใคร สนับสนุนโดยแหล่งทุนไหน	- เอกสารจากโครงการลุ่มน้ำปิง - ห้องสมุดในสถาบันการศึกษา	พรทวี นุจิรัตน์ สุภาวดี
๗. แผนยุทธศาสตร์ระดับตำบลและอำเภอ	- ข้อมูลแผนปี 48 (ล่าสุด) - ในแต่ละพื้นที่มียุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเด็นไหนบ้าง	ข้อมูลเอกสารของแต่ละตำบล	อ.มังกร
๘. การศึกษา	ข้อมูลการศึกษาในระบบ เน้นตัวเลขจำนวนโรงเรียน นักเรียน คนที่ได้รับการศึกษา จำนวนโรงเรียนในท้องถิ่นที่คาดว่าจะถูกยุบ หลักสูตรเชิง	เอกสารจาก สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต ๓	คุณรัฐกร คุณเนงลักษณ์ และทีม

	ประยุกต์ รวมทั้งข้อมูลเบื้องต้นของ การศึกษาทางเลือก (มหาวิทยาลัย ชีวิต)		
๔. ภูมิปัญหาท้องถิ่น	คนท้องถิ่นมีภูมิปัญญาด้านใดบ้าง ที่ ยังใช้ประโยชน์อยู่ในท้องถิ่น - หมอเมือง - คูแล การจัดการ ป่าและน้ำ - งานฝีมือ งานหัตถกรรม เพื่อชี้ให้เห็นประโยชน์ของดีที่มีอยู่ใน ชุมชน	- เอกสารงานวิจัย ดร.เอกวิทย์ - งานวิจัยลุ่มน้ำขาน (อ.พรพิไล) - งานป่าชุมชน (อ.เสนอห์)	คุณรัฐกร คุณนงลักษณ์ และ ทีม

๕. การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปข้อค้นพบเพื่อตอบคำถามการวิจัย

โดยข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้ทั้งหมด ทั้งข้อมูลมือสอง และข้อมูลจากการบันทึกกระบวนการ การสรุปผลการดำเนินกิจกรรมในแต่ละครั้ง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน การสัมภาษณ์ หลังจากที่ผ่านมาการตรวจสอบร่วมกันภายในทีมวิจัยแล้ว จะถูกนำมาจัดระเบียบเพื่อประมวลผล และนำไปวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อเชื่อมโยงกับสถานการณ์ ประเด็นปัญหาในพื้นที่ โดยจัดให้มีเวทีประชุม ระดมความคิดเห็นในการวิเคราะห์ข้อมูล ๒ ครั้ง ในครั้งแรกจะเป็นการนำข้อมูลที่ยังไม่ได้ผ่านกระบวนการวิเคราะห์เพิ่มเติมมานำเสนอเพื่อขอข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิในพื้นที่ และในครั้งที่ ๒ เป็นการจัดเวทีเพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลร่วมกับที่ปรึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ และชาวบ้าน แกนนำชุมชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน ที่เกี่ยวข้อง โดยคัดเลือกผู้ที่เกี่ยวข้องกับประเด็น ข้อมูลในการศึกษาวิจัยนั้นๆ เพื่อการต่อยอด พิจารณาวิเคราะห์ข้อมูล ในที่สุดน่าจะได้อะไรที่พร้อมสำหรับการนำเสนอในเวทีการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เฉพาะ (Area – based) อำเภอเชียงดาว ร่วมกันต่อไป

บทที่ ๓ ผลการศึกษา ฐานข้อมูลอำเภอเชียงดาว

๑ สภาพพื้นที่

อำเภอเชียงดาวตั้งอยู่ทางภาคเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองจังหวัดเชียงใหม่ตามถนนโชตนา (เชียงใหม่-ฝาง) ถนนทางหลวงที่ ๑๐๗ ระยะทาง ๗๗ กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด ๒,๑๙๔ ตารางกิโลเมตร สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ๔๐๐ เมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่และประเทศสหภาพพม่า

ทิศใต้ ติดกับอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีพื้นที่ราบสำหรับการเกษตรอยู่ระหว่างหุบเขาประมาณ ๒๐,๖๒๕ ไร่ มีลำน้ำสำคัญคือ แม่น้ำปิง และมีแม่น้ำ ลำห้วยขนาดเล็กที่ไหลผ่านตำบลต่าง ๆ ลงสู่แม่น้ำปิง ได้แก่ แม่น้ำแดงห้วยแม่ก๊ะ ห้วยแม่เมะ และห้วยน้ำซุ้ม นอกจากนี้พื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นป่าไม้หนาทึบ ปกคลุมทั่วไป

สภาพดินฟ้าอากาศ ฤดูหนาวจะมีระยะเวลายาวนาน ตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ จะมีอากาศหนาวเย็นมากในตอนเย็นจนถึงตอนสายอีกวัน ฤดูร้อนอากาศไม่ร้อนจัด ช่วงฤดูฝนประมาณเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายนมีฝนตกชุกตลอดฤดู เพราะสภาพภูมิประเทศอานวย อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ ๓๐ องศาเซลเซียส

เชียงดาวเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำปิงซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญในภาคเหนือตอนบน ต้นกำเนิดอยู่ที่ดอยถ้วย ซึ่งเป็นเขาลูกหนึ่งที่ตั้งอยู่บนเทือกเขาแดนลาว เป็นเส้นกั้นพรมแดนไทย-พม่า ยาวตลอดชายแดนประมาณ ๕๖ กิโลเมตร ไปจดกับเทือกเขาถนนธงชัย ซึ่งเทือกเขานี้เริ่มตั้งแต่ทิศตะวันออกของแม่น้ำแควน้อยในจังหวัดกาญจนบุรี ยาวขึ้นมาทางตอนเหนือ เป็นเส้นกั้นพรมแดนไทย-พม่าเช่นกัน ในส่วนที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่จะอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำปิง จดกับเทือกเขาแดนลาว และที่สำคัญคือ เทือกเขาถนนธงชัยที่อยู่ในพื้นที่อำเภอเชียงดาวมียอดดอยที่สูง คือ ดอยเชียงดาว สูง ๒,๑๙๔ เมตร จากระดับน้ำทะเล (สูงเป็นอันดับ ๓ ของประเทศไทย)

จากต้นกำเนิดแม่น้ำปิงและยอดดอยเชียงดาวที่สูงถึง ๒,๑๙๔ เมตร เชียงดาวจึงมีตำนานทางประวัติศาสตร์ค่อนข้างยาวนาน วิถีชีวิตของชุมชนชาวบ้านจึงผูกพันกับธรรมชาติตลอดมา ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากบันทึกประวัติศาสตร์ของราชวงศ์มังรายผู้ก่อตั้งเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า ได้จัดตั้งเมืองเชียงดาวขึ้นมาและยกให้พระยาไชยสงครามซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าอุปราชผู้ครองเมืองเชียงราย ให้ดูแลเมืองเชียงดาวอีกเมืองหนึ่ง และได้โปรดให้สร้างคุ้ม (พระตำหนัก) อยู่ที่เชียงดาว จากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นต้นกำเนิดแม่น้ำปิง และมียอดดอยสูง มีที่ราบสลับระหว่างภูเขาและ จากประวัติศาสตร์การตั้งเมืองเชียงดาว ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความเป็นมาแต่เดิมเป็นชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ ป่าเขา ลำน้ำ อาชีพการเกษตร หาดของป่า ซึ่งเป็นการเกษตรแบบครัวเรือน แบบพอเพียง ผลิตเพื่อยังชีพ มีระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต วัฒนธรรมแบบพึ่งพาช่วยเหลือกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน รักสงบมีจารีตประเพณีผูกพันกับชาตินับถือผี (ธรรมชาติ) ป่าไม้ ชนเขา

๒. สภาพการปกครองและสังคม

อำเภอเชียงดาว แบ่งการปกครองออกเป็น ๗ ตำบล ๗๗ หมู่บ้าน จำนวนประชากรทั้งสิ้น ๘๖,๔๓๖ คน โดยแยกเป็นรายละเอียดดังนี้

จำนวนประชากรอำเภอเชียงดาว ปี ๒๕๕๗

เขตการปกครอง	จำนวนประชากร		
	ชาย	หญิง	รวม
เทศบาลตำบลเชียงดาว	๒,๒๕๕	๒,๕๒๔	๔,๖๗๙
เทศบาลตำบลเมืองงาย	๒,๐๔๓	๒,๑๗๔	๔,๒๑๗
องค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดาว	๕,๙๙๙	๕,๘๔๘	๑๑,๘๔๗
องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ะ	๔,๘๗๑	๔,๙๗๔	๙,๘๔๕
องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองนะ	๑๕,๑๔๗	๑๔,๕๑๐	๒๙,๕๕๗
องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองงาย	๑,๒๖๓	๑,๑๕๒	๒,๔๑๕
องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองคอง*	๒,๑๙๐	๒,๐๔๔	๔,๒๓๔
องค์การบริหารส่วนตำบลปิงโค้ง	๕,๖๗๒	๕,๑๑๒	๑๐,๗๘๔
องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งข้าวพวง	๔,๖๑๙	๔,๒๓๙	๘,๘๕๘
รวม	๔๔,๐๕๙	๔๒,๓๗๗	๘๖,๔๓๖

ที่มา : สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กันยายน ๒๕๕๗

*อยู่นอกขอบเขตพื้นที่วิจัยของโครงการ

สำหรับการปกครองส่วนท้องถิ่น มี ๒ รูปแบบคือ

- ๑ องค์การบริหารส่วนตำบล ๗ แห่ง
๒. เทศบาลตำบล ๒ แห่ง

การคมนาคมในพื้นที่อำเภอเชียงดาว จากที่ว่าการอำเภอไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เส้นทางคมนาคมสะดวก เป็นถนนลาดยางและคอนกรีตเสริมเหล็ก เดินทางได้ตลอดปี สำหรับเส้นทางจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ส่วนใหญ่การคมนาคมไม่สะดวก เป็นถนนลูกรังและทางเดินเท้า บางแห่งตั้งอยู่ในถิ่นทุรกันดาร ไม่สามารถเดินทางได้ในฤดูฝน เช่น ตำบลเมืองนะ ตำบลเมืองคอง ตำบลปิงโค้ง เป็นต้น

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน แต่เดิมมีการสร้างบ้านเรือนเป็นหย่อม ๆ อยู่ ๒ ฝั่งแม่น้ำปิงและตามแม่น้ำสายเล็ก ๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง จากตอนเหนือของอำเภอถึงตอนใต้ เขตติดต่อกับอำเภอแม่แตง ชาวบ้านแถบนี้เป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิมและชาวเขาบางส่วน ยังชีพด้วยการทำการเกษตรและหาของป่าขาย มีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ซึ่งแต่เดิมมีความอุดมสมบูรณ์มาก ในด้านวัฒนธรรมประเพณี มีความเชื่อในเรื่องธรรมชาติ ผีป่า ผีน้ำ ขุนเขา ดังนั้นการทำการเกษตรจะขึ้นอยู่กับความเชื่อเหล่านี้ แต่ละปีเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว จะมีพิธีเลี้ยงผีป่า ผีเขา ผีน้ำ เพื่อขอให้คุ้มครองพืชพรรณธัญญาหาร พืชผลทางการเกษตรในปีต่อไป สำหรับประเพณีของท้องถิ่นเกิดจากการละเล่นต่าง ๆ ที่กระทำกันเมื่อผ่านฤดูกาลทางการเกษตร และการทำบุญถวายทานแก่ญาติต่าง ๆ บางเรื่องราวได้สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ เช่น การฟ้อนเงี้ยว ฟ้อนเล็บ การทอผ้าลายสลัก

จำนวนประชากรของอำเภอเชียงดาวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยประชากรซึ่งมีสัญชาติไทยมาแต่เดิมและที่ได้มาในภายหลัง และประชากรที่ไม่มีสัญชาติ เนื่องจากอำเภอเชียงดาวเป็นอำเภอที่อยู่ติดชายแดนพม่าและมีเทือกเขาติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบนและประเทศใกล้เคียง จึงมีการอพยพของชาวเขา ชาวพม่าไทยใหญ่ และจีนอพยพ จำนวนมาก รวมจำนวนประชากรชาวเขาเผ่าต่าง ๆ มีประมาณร้อยละ ๔๐ ของประชากรทั้งหมด เมื่อเกิดการอพยพของประชากรและอัตราการเกิดของชนเผ่าเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้การตั้งถิ่นฐานจากเดิมซึ่งอยู่ ๒ ผังของแม่น้ำปิง ได้ขยายไปทุกพื้นที่ของอำเภอเชียงดาว มีการบุกรุกป่าสงวนซึ่งเป็นอยู่ดั้งเดิมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย เป็นสังคมผสมผสานระหว่างชาวพื้นเมืองเดิมกับชนเผ่าต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีการอพยพเข้ามาของประชากรพื้นเมืองมาจากต่างอำเภอดังจังหวัด ด้วยเหตุว่า ยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์อยู่มาก

ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของประชากร ในพื้นที่อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

จำนวนประชากร	๑๖,๕๑๐	คน
จำนวนหมู่บ้าน	๘๘	หมู่บ้าน
หลังคาเรือน	๓,๑๒๐	หลังคาเรือน
จำแนกชาติพันธุ์ต่าง ๆ คือ คนเมืองซึ่งมีจำนวนประชากรถึงร้อยละ ๖๐ และชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น		

กระเหรี่ยง

หมู่บ้านทั้งหมดรวม	๑๓	หมู่บ้าน
รวมหลังคาเรือนทั้งหมด	๓๕๘	ครัวเรือน
รวมประชากรทั้งหมด	๑,๐๒๙	คน

ลีซอ

หมู่บ้านทั้งหมดรวม	๒๘	หมู่บ้าน
รวมหลังคาเรือนทั้งหมด	๑,๓๔๓	ครัวเรือน
รวมประชากรทั้งหมด	๖,๙๑๙	คน

ปะห่อง

หมู่บ้านทั้งหมดรวม	๔	หมู่บ้าน
รวมหลังคาเรือนทั้งหมด	๑๕๑	ครัวเรือน
รวมประชากรทั้งหมด	๖๗๗	คน

มูเซอ

หมู่บ้านทั้งหมดรวม	๓๖	หมู่บ้าน
รวมหลังคาเรือนทั้งหมด	๗๖๒	ครัวเรือน
รวมประชากรทั้งหมด	๓,๘๗๔	คน

ม้ง

หมู่บ้านทั้งหมดรวม	๔	หมู่บ้าน
รวมหลังคาเรือนทั้งหมด	๓๒๘	ครัวเรือน
รวมประชากรทั้งหมด	๑,๙๓๓	คน

ลิ่วะ

หมู่บ้านทั้งหมดรวม	๑	หมู่บ้าน
รวมหลังคาเรือนทั้งหมด	๒๗	ครัวเรือน
รวมประชากรทั้งหมด	๑๑๖	คน

อาข่า

หมู่บ้านทั้งหมดรวม	๓	หมู่บ้าน
รวมหลังคาเรือนทั้งหมด	๑๕๑	ครัวเรือน
รวมประชากรทั้งหมด	๘๖๒	คน

๓. ผู้นำทางราชการ

นายอำเภอเชียงดาว	นายชนะชัย	เศรษฐพัฒน์
พัฒนาการอำเภอ	นายสมเดช	ไพโรจน์บุญชู
สรรพากรอำเภอ	นายพิฑูรย์	เพชรรี
สรรพสามิตอำเภอ	นายกิตติ	พนาเวศน์
เจ้าหน้าที่บริหารงานที่ดิน	นายวิทยา	นาคิน
ผกก.สภ.อ.เชียงดาว	พ.ต.อ.นิธิพัฒน์	พัฒนธนาบุตร
สารวัตร หน.สภ.ต.นาหวาย	พ.ต.ท.ชูวิทย์	กองแก้ว
ผบ.นพค.๓๒	พ.อ.ชัยพฤกษ์	อัยยะภาคย์
ผบ.ร้อย ดชด.ที่ ๓๓๕	พ.ต.ท.พงษ์ศักดิ์	เขี้ยวแก้ว
สาธารณสุขอำเภอ	นายณรงค์เดช	สมควร
หน.เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว	นายพะเยาว์	สายดี
หน.อุทยานแห่งชาติเชียงดาว	นายสุรินทร์	นำประเสริฐ
นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเชียงดาว	นายสุชาติ	ปิงเมือง
นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเมืองงาย	นายสามารถ	ใจบุญ
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดาว	นายนิวัตร	จำปี
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ณะ	นายรุ่งโรจน์	ดวงดี
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งข้าวพวง	นายศรีวอน	บุญกองรัตน์
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลปิงโค้ง	นายพิพัฒน์พงศ์	เดชา
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองนะ	นายเสาร์แก้ว	เตโชแจ่ม

๔. กลุ่มองค์กร

๑ กลุ่มพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน

- ตำบลเชียงดาว	๑๖	กลุ่ม
- ตำบลปิงโค้ง	๑๔	กลุ่ม
- ตำบลทุ่งข้าวพวง	๗	กลุ่ม
- ตำบลเมืองงาย	๑๑	กลุ่ม
- ตำบลแม่ณะ	๑๓	กลุ่ม
- ตำบลเมืองนะ	๑๔	กลุ่ม

รวม ๘๑ กลุ่ม

๒. กลุ่มพัฒนาศตรระดับตำบล

- ตำบลเชียงดาว	๑	กลุ่ม	(นางดวงอำภา พรหมเมือง)
- ตำบลปึงโค้ง	๑	กลุ่ม	(นางเกษกาญจน์ เรืองวิไล)
- ตำบลทุ่งข้าวพวง	๑	กลุ่ม	(นางพินทอง จันทรแก้ว)
- ตำบลเมืองงาย	๑	กลุ่ม	(นางมณเฑียร ดงรักษ์)
- ตำบลแม่นะ	๑	กลุ่ม	(นางสายชล เก่งกล้า)
- ตำบลเมืองนะ	๑	กลุ่ม	(นางสุกัญญา ใจรักความเมตตา)

รวม ๗ กลุ่ม

๓. กลุ่มพัฒนาศตรระดับอำเภอ ๑ กลุ่ม (นางสายชล เก่งกล้า)

๔. กองทุนหมู่บ้าน ๗๒ กองทุน

๕. กลุ่มเกษตรกร ในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อกลุ่ม	ที่อยู่	จำนวนสมาชิก
กลุ่มเกษตรกรทำนาเมืองงาย	๑๔๘ หมู่ ๔ ต.เมืองงาย อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๗๐ โทร. ๐ ๕๓๓๗ ๕๒๓๑	๔๒๕
กลุ่มเกษตรกรทำนาแม่นะ	๒๕ หมู่ ๗ ต.แม่นะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๗๐	๑๕๕
กลุ่มเกษตรกรทำนาเชียงดาว	๑๘๒ หมู่ ๘ ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๗๐	๓๙๔
กลุ่มเกษตรกรทำไร่เมืองคอง	๘๘ หมู่ ๔ ต.เมืองคอง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๗๐	๒๘๔
กลุ่มเกษตรกรทำไร่ปึงโค้ง	๕๓ หมู่ ๓ ต.ปึงโค้ง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๗๐	๒๐๘
กลุ่มเกษตรกรทำสวนแม่นะ	๒๑๑ หมู่ ๘ ต.แม่นะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๗๐ โทร. ๐ ๕๔๗๓๗๑๔๘	๑๕๕
กลุ่มเกษตรกรทำไร่ทุ่งข้าวพวง	๓๙ หมู่ ๓ ต.ทุ่งข้าวพวง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๗๐	๓๐๓
กลุ่มเกษตรกรทำไร่แม่นะ	๑๘๒ หมู่ ๓ ต.แม่นะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๗๐ โทร. ๐ ๕๓๔๕ ๖๓๔๕	๓๕๔
กลุ่มเกษตรกรทำนาเมืองนะ	๘ หมู่ ๔ ต.เมืองนะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ๕๐๑๗๐	๔๐๘

(ที่มา : www.cpd.go.th)

๕. องค์การศาสนา

วัดที่ได้รับพัทธสีมา	๗	แห่ง
วัดที่ได้รับวิสุงคามสีมา	๓	แห่ง
สำนักสงฆ์ที่ยกฐานะเป็นวัด	๓๒	แห่ง
สำนักสงฆ์	๔	แห่ง
ที่พักสงฆ์	๑๗	แห่ง
รวม	๖๘	แห่ง

วัดในตำบลเชียงดาว ๑๕ แห่ง คือ วัดอินทาราม วัดอุตตาราม วัดทุ่งหลุก วัดศรีทรายมูล วัดแม่ฮึด วัดอัมพวัน วัดดอนศรีสะอาด วัดดัดภัย วัดป่าบุญนาค วัดเจริญราษฎร์ วัดจำปี วัดเจริญพัฒนาราม สำนักปฏิบัติธรรมอาทิตย์วงศ์ วัดต้าเชียงดาว วัดดอกม่วงคำ

วัดในตำบลเมืองงาย ๔ แห่ง คือ วัดศรีบุญเรือง วัดเชียงยืน วัดเชียงมั่นอัมพาราม วัดสันเขตดาราม วัดสะอาดชัยศรี วัดสหกรณ์ วัดชัยมงคล วัดพระธาตุปู่ก่า

วัดในตำบลทุ่งข้าวพวง ๖ แห่ง คือ วัดสว่างมงคล วัดศรีรัฐวนาราม วัดดอยเวียงสุวรรณบรรพต วัดนันทยาราม วัดห้วยเป้า วัดแม่กองพัฒนา

วัดในตำบลปิงโค้ง ๑๔ แห่ง คือ วัดสุวรรณคีรี วัดปิงโค้ง วัดประตูดิน วัดแม่ป่าม วัดอหิงสะกะ วัดบ้านออน วัดปางเพื่อง วัดป่าเจริญธรรม วัดถ้ำวงช้าง วัดปงดอง วัดห้วยลึก วัดมงคลนิมิตร วัดขุนเขาธรรมทาน วัดคีรีบรรพต (แม่ป่ามนอก)

วัดในตำบลเมืองนะ ๘ แห่ง คือ วัดม่วงคำ วัดห้วยไส้ วัดนาหวาย วัดเวฬุวัน วัดใหม่รุ่งเรือง วัดดอนตันรัตนาราม วัดอรุโณทัย วัดป่าประดิษฐ์สามัคคีธรรม

วัดในตำบลแม่นะ ๑๑ แห่ง คือ วัดศรีดอนชัย วัดจอมคีรี วัดศิริมงคล วัดปางแม่ทรายคำ วัดแม่ซ้าย วัดราษฎร์ประดิษฐ์ วัดศรีอุ้มเมือง วัดสว่างอารมณ์ วัดพระนอนสบคาบ วัดทุ่งเตาปูน วัดอรุณจอมเมฆ

วัดในตำบลเมืองคอง ๕ แห่ง คือ วัดวังมะริว วัดศรีกลางเมือง วัดถ้ำปากสูง วัดหนองบัว วัดบ้านใหม่มงคลธรรม

6. วัฒนธรรมประเพณีความเชื่อ

คนในอำเภอเชียงดาวมีวัฒนธรรม ประเพณีที่ไม่แตกต่างจากชาวล้านนาในภาคเหนือ โดยมีประเพณีสำคัญ ๆ ในรอบปี คือ

ประเพณีเดือน เกี๋ยงเหนือ (ราวเดือนตุลาคม)

ประเพณีออกวัสสา

ประเพณีออกวัสสา (ประเพณีวันออกพรรษา) คือ วันสิ้นสุดเทศกาลเข้าพรรษาสิ้นระยะไตรมาส (๓ เดือน) ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนเกี๋ยงเหนือ (เดือน ๑๑ ภาคกลาง) และในวันนี้ ทางสงฆ์จะจัดพิธีเรียกว่า วันมหาปวารณา คำว่า ปวารณา แปลว่า อนุญาตหรือยอมให้ว่ากล่าวถึงข้อที่ผิดพลาดล่วงเกินระหว่างที่จำพรรษาอยู่ด้วยกัน ชาวบ้านผู้ทำบุญก็จะทำพิธีใส่บาตรด้วยข้าวสุกบ้าง ข้าวต้มบ้าง ขนมที่เตรียมไว้บ้าง ซึ่ง

ปัจจุบันนิยมใส่บาตรด้วยข้าวสารอาหารแห้ง พอดตอนสาย ๆ ชาวบ้านจะทำบุญที่เรียกว่า ทานขันข้าว ให้กับญาติที่ตายไปอีก และมีการอาราธนาพระพุทธรูป พระประธานให้ออกพรรษาด้วย

ประเพณีทอดกฐิน

จะทำในช่วงวันแรม ๑ ค่ำ เดือนเก้าถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่

ประเพณีเดือนยี่ เหนือ (ราวเดือนพฤศจิกายน)

ประเพณีเดือนยี่เป็ง

คือ ประเพณีในเทศกาลวันเพ็ญ เดือนยี่เหนือ แต่เดิมพิธีสำคัญของเทศกาลนี้อยู่ที่ พิธีกรรมตั้งธรรมหลวงหรือฟังเทศน์มหาชาติ เป็นการฟังพระธรรมเทศนาเรื่องใหญ่ หรือเรื่องสำคัญเพราะ ธรรมหลวงที่มักใช้เทศน์มักจะเป็นเวสสันดรชาดก มีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งมีความเชื่อกันว่า หากได้ฟังเทศน์มหาชาติครบ ๑๓ กัณฑ์ จะได้ไปเกิดในแผ่นดินยุครัตนโกสินทร์ในอนาคต ก่อนที่จะเทศน์มหาชาติก็จะเทศน์เรื่องอื่นไปเรื่อย ๆ พอจะถึงตอนสุดท้ายก็จะเทศน์ด้วยคัมภีร์ชื่อ มาลัยตัน มาลัยปลาย และอานิสงส์มหาชาติ สำหรับชาวบ้าน จะมีการประดับประดาตัวอาคาร ด้วยประทีปโคมไฟ โคมระย้า ทำอุบะดอกไม้ไปถวายวัด ทำซุ้มประตูปาด้วย ต้นกล้วย อ้อย ก้านมะพร้าว เตรียมข้าวปลาอาหารเป็นพิเศษ (เช่น ห่อหนึ่ง แกงอ่อม แกงยังเล ลาบ และขนมต่าง ๆ) ไปทำบุญ บางแห่งมีพิธีกว้านข้าวพระเจ้าหลวง (ข้าวมธุปายาส) ถวายเป็นพุทธรูปชาในตอนเช้ามีดของวันเพ็ญเดือนยี่เหนือนี้ด้วย จากนั้นก็จะมีการทานขันข้าวหรือสัรับอาหารไปถึงบรรพชนคนตาย ถวายอาหารและกัณฑ์เทศน์แต่พระภิกษุสงฆ์ และมีการฟังธรรมมหาชาติตั้งแต่เช้าถึงกลางคืน บางแห่งมีการสืบทัดด้วย มีการปล่อยโคมลอย เรียกว่า ว่าวชม หรือ ว่าววัน ในช่วงพลบค่ำมีการเทศน์ธรรมชื่อ "อานิสงส์ผางประทีป" หนุ่มสาวก็จะมีการเล่นบอกลไฟ แข่งขันบอกลไฟ และปล่อยว่าวไฟ

ประเพณีเดือน ๓ เหนือ (ราวเดือนธันวาคม)

ประเพณีเข้าโสสานกัมม (พิธีหุงเจ้าเข้าก่า)

เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาในเชียงใหม่ ซึ่งพระสงฆ์จะเข้าไปอยู่ในป่าช้าหรือสุสาน โดยการปลูกกระต๊อบชั่วคราวเพื่ออาศัย หรือบางแห่งอาจพักอยู่ที่โคนไม้ใหญ่ ที่เรียกว่า อยู่รุกขมุล หรือเข้ารุกขมุล ในพิธีกรรมดังกล่าวนี้ พระสงฆ์จะต้องถือปฏิบัติในอุ้งควัดอย่างเข้มงวดจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการที่พระสงฆ์ อยู่ก่าหรือเข้าก่า เพราะจะต้อง ก่ากิน ก่าอยู่ คือสังวรหรือสำรวมความประพฤติทุกอย่างโดยเคร่งครัด เพื่อต้องการบรรเทาความห่วงหาอาลัยต่อวัตถุข้าวของที่ได้รับการถวาย โดยพยายามผ่อนคลายการยึดติดทั้งปวง พร้อมกันนั้นก็ชวนผู้ต้องการบำเพ็ญภาวนาทั้งที่เป็นสามเณรและประชาชนไปบำเพ็ญศีลและภาวนาเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษของตน ช่วงที่มีการเข้ากรรม เชื่อกันว่าจะมีอากาศหนาวมากที่สุดก่อนที่จะจัดพิธีเข้าโสสานกัมม ชาวบ้านก็จะมีการเผวถางทำความสะอาดป่าช้าแล้วปลูกต๊อบก่าหรือกระต๊อบสำหรับพระสงฆ์และผู้ที่มาปฏิบัติธรรม เจ้าอาวาสวัดจะออกนิมนต์พระสงฆ์จากวัดใกล้เคียงให้เข้าร่วมพิธีโดยกำหนด ๕-๗ วัน ในการที่พระสงฆ์เข้าก่านี้ ถือว่าพระสงฆ์กำลังบำเพ็ญพรตอย่างเคร่งครัด ชาวบ้านมักจะถือว่า การทำบุญกับพระในช่วงนี้จะมีอานิสงส์แรง ดังนั้นจึงมีศรัทธาประชาชนไปร่วมทำบุญให้ทานจำนวนมาก ทั้งนี้ถือว่าการที่ได้ตักน้ำอาบถวายพระก็จะมีอานิสงส์มากเช่นกัน สำหรับกิจกรรมของสงฆ์ในช่วงดังกล่าว เช่น ไหว้พระ สวดมนต์ เทศนาแก่ประชาชนผู้มาในพิธี นั่งภาวนาตามกองฟอนหรือเชิงตะกอน บังสุกุลและแผ่เมตตา เติมน้ำจมนั่งภาวนาในต๊อบหรือในพิงพักของตน รับเอาอาหารเพื่อเป็นกิริยาทาน เป็นต้น

ประเพณีเดือน ๔ (ราวเดือนมกราคม)

ประเพณีทานหัวหิงไฟพระเจ้า

การทานหัวหิงไฟพระเจ้าหรือการถวายพินเพื่อจุดไฟผิงแก่พระพุทธรูปนี้ เป็นพิธีที่จัดขึ้นในฤดูหนาว ทั้งนี้เพราะจังหวัดเชียงใหม่ในช่วงเดือนสี่(ประมาณเดือนมกราคม)อากาศหนาวมาก ประชาชนเห็นว่าพระเจ้าหรือพระพุทธรูปก็จะหนาวด้วย จึงได้ร่วมกันขนเอาพินมากองรวมกันเพื่อจุดไฟให้พระเจ้าได้ผิงไฟ เจ้าอาวาสจะให้ภิกษุสามเณรหรือศิษย์ทั้งหลายเข้าป่าหาพิน โดยเลือกเอาไม้พินที่มีสีขาว ให้ดำนาคี และไม้แตกเวลาติดไฟเพื่อใช้เป็นหัวหิงไฟพระเจ้า ไม้ที่นิยมมาก ได้แก่ ไม้คนทา ไม้โมกมัน ไม้สะคร้อ ไม้มะขาม เป็นต้น เมื่อได้พินมามากแล้วก็จะตากเปลือกไม้ออกเป็นท่อนยาวประมาณ ๑ วา ถ้าเป็นท่อนเล็กก็ให้ยาวท่อนละ ๑ ศอก จากนั้นจึงนับท่อนไม้ให้เท่ากับจำนวนปีพระชนม์ของพระพุทธรูปเจ้าคือ ๘๐ แล้วมัดไว้เป็นมัด ๆ จากนั้นจึงขนไปรวมกันที่ลานข้างวิหารเรียงกันเป็นวงกลมสูงขึ้นไป ๑ วา บางครั้งอาจใส่สะปอก หรือลูกแตกที่ทำด้วยท่อนไม้ไผ่ไว้ด้วย เมื่อเตรียมการแล้ว นำพานข้าวตอกดอกไม้วี พินท่อนยาว ๑ วา หนึ่งมัดพร้อมด้วยสำรับอาหาร เมื่อไหว้พระรับ ศีลเรียบร้อยแล้วก็จะกล่าวคำถวาย จากนั้นให้เอาพินเข้าประเคนหน้าพระพุทธรูปองค์ ประธานในพิธีการจุดกองไฟหรือกองพินนั้นจะทำในเช้าวันรุ่งขึ้นถัดมาประมาณ ๔-๕ นาฬิกา โดยเจ้าอาวาสจะจุดไฟขึ้นเป็นท่อนแรกพร้อมกับให้ตีฆ้องไปด้วย ๓ ลา เพื่อให้ประชาชนได้รู้และร่วมอนุโมทนาในการทำบุญครั้งนั้นด้วย

ประเพณีทานข้าวหลามและข้าวจี

ประเพณีทานข้าวหลามและข้าวจี จะจัดขึ้นในเดือน ๔ เหนือ ขึ้น ๑๕ ค่ำ (วันเพ็ญเดือน ๖ คือประมาณเดือนมกราคม) หลังจากที่ชาวไร่ชาวนาเสร็จภารกิจทางไร่นาได้ข้าวขึ้นยุ้งฉางหมดแล้ว ก็จะทำพิธีทานเข้าใหม่ (ทานข้าวใหม่) เพื่อให้พระสงฆ์ได้ฉันภัตตาหารที่ประกอบจากข้าวใหม่ที่เพิ่งได้มาจากท้องทุ่ง เช่น ข้าวจี ข้าวหลาม ข้าวเม่า ข้าวต้ม ข้าวต้มกะทิ ข้าวหนมจ็อก (ขนมเทียน) ข้าวต้มใบอ้อย นำอาหารเหล่านี้ไปร่วมถวายพร้อมกับอาหารคาวประเภทอื่น ในขณะเดียวกันก็ถือโอกาสทานขันข้าว คือ ถวายอาหารเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปหาญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย ข้าวจี ได้จากการใช้ก้อนข้าวเหนียวเสียบที่ปลายไม้แล้วปักบนถ่านไฟแดงเพื่อให้ข้าวจีนั้นผิวเหลืองกรอบและมีกลิ่นหอม ส่วนข้าวหลาม คือ ข้าวเหนียวที่ถูกหลามให้สุกในกระบอกไม้ไผ่ โดยจะกรอกข้าวเหนียวที่เป็นข้าวสารลงในกระบอกไม้ไผ่ชนิดหนึ่งที่มีเยื่อหนา เติมน้ำไว้ตั้งแต่ตอนเย็น เมื่อถึงเช้าข้าวที่แช่ไว้ก็จะบานออก นำกระบอกไม้นั้นไปผิงกับถ่านแดงจนข้าวสุก เมื่อจะกินก็ปอกข้าวหลาม โดยถากผิวไม้ส่วนที่ไหม้ไฟออกให้เหลือเนื้อไม้ไผ่สีขาวหุ้มข้าวหลามไว้

เมื่อถึงวันพิธีชาวบ้านตื่นขึ้นแต่เช้านำข้าวจีและข้าวหลามที่สุกดีแล้ว พร้อมข้าวของอื่น ข้าวตอก ดอกไม้ อาหาร ผลไม้ เมี่ยงและบุหรี รวมทั้งน้ำหยาด สำหรับกรวดน้ำแล้วนำไปวัด เมื่อไปพร้อมกันที่วิหารแล้ว ปู่อาจารย์ก็จะเริ่มนำไหว้พระรับศีล แล้วมีการเวียนทาน คือ กล่าวพรรณนาการทำบุญด้วยข้าวจีข้าวหลามในครั้งนี้ พระสงฆ์รับเครื่องไทยทานแล้วให้พรเป็นอันเสร็จพิธี

ประเพณีเดือน ๕ เหนือ (ราวเดือนกุมภาพันธ์)

ประเพณีปอยลูกแก้วหรือปอยน้อย

เป็นงานเฉลิมฉลองในประเพณีพิธีการบรรพชาหรือบวชเณร ซึ่งจะทำกันในเดือน ๕ เดือน ๖ เดือน ๗ เดือน ๘ เหนือ คือ ราวเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม จุดประสงค์ของการจัดปอยลูกแก้วหรือปอยบวชหรือปอยน้อย ก็เพื่อลูกศิษย์วัด (ขะโยมวัด) ที่คอยมาอยู่รับใช้ทำงานในวัด เป็นเวลานานพอสมควร และกุลบุตรที่ได้เรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ทางวัดและญาติผู้ใหญ่ก็จะร่วมกันจัดงานพิธีบรรพชาให้เป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา เมื่อกำหนดวันเป็นที่แน่นอนแล้ว พ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ที่เป็นเจ้าภาพในการ

บรรพชาสามเณรแต่ละรูป จะจัดหาเครื่องอัฐบริขารสำหรับเณรบวชใหม่ให้พร้อม เครื่องบวช ประกอบด้วย สบง ๑ ผืน จีวร ๑ ผืน อังสะ ๑ ผืน บาตร กล่องเข็ม มีดโกน ผ้ากรองน้ำ ลูกประคำ ส่วนผ้ารัดเอว (รัดประคด) จะใช้หรือไม่ใช้ก็ได้ เครื่องสักการะ ได้แก่ เทียนบวช(เมื่อก่อนใช้ ๖ แท่ง ปัจจุบันใช้ ๓ แท่ง) ดอกไม้ไล่ควัก (กระทง) หรือทำเป็นข้อใส่ลงไปในพานสำหรับบวช ๑ ชุด ขอสรรณคมน์ และศีล ๑ ชุด ขออุปัชฌายะ ๑ ชุด ส่วนผู้ที่บวชต้องเตรียมตัวฝึกท่องคำบวชให้จำได้ในระหว่างที่เป็นชะโยมวัด ซึ่งจะต้องสามารถอ่านอักษรภาษาพื้นเมืองได้ เพราะเมื่อบวชเรียนแล้วจะต้องอ่านตัวหนังสือในพระธรรมคัมภีร์ รวมทั้งท่องบทสวดมนต์ ทำวัตร ฝึกกิริยาท่าทาง การกราบไหว้ เมื่ออยู่ในสมณเพศแล้วจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้อง

ก่อนจะถึงวันงานนั้นจะมีการอ้วผ้าอุ้ม คือ นำเอาเครื่องใช้ของสงฆ์ที่ซื้อมาแล้วนั้นใส่บนพานให้คนอุ้ม และมีคนกางสัปทน จัดชบวนซึ่งอาจมีตีฆ้องกลองแห่ไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในละแวกใกล้เคียงเพื่อประกาศงานบุญ นั้น ๆ ด้วย เมื่อถึงวันงาน เจ้าภาพจะไปพร้อมกันที่วัด นำผู้ที่บรรพชามาแต่งตัวทรงเครื่องสมมุติให้เหมือนอย่างเจ้าชายสิทธัตถะยามจะออกบวช มีเครื่องทรงที่สวยงาม สบไล่ด้วยน้ำอบน้ำหอม ทาแป้งแต่งตัวเต็มที เรียกว่า ลูกแก้ว ชายฉกรรจ์ที่แข็งแรงทำหน้าที่เป็นม้ากัณฐกะให้ลูกแก้วขี่คอ ลูกแก้วบางคนอาจขี่ม้าและบางคนใช้ช้างเป็นพาหนะก็ได้ ชบวนลูกแก้วจะแห่แหนไปรอบ ๆ หมู่บ้าน และขึ้นไปบนบ้านบุคคลที่มี อาวุโสเพื่อให้ผูกข้อมือและให้พร เมื่อชบวนลูกแก้วกลับถึงวัด ลูกแก้วก็จะเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นหนุ่มสาวหนุ่มสาวเพื่อเข้าพิธีบวชโดยมีพระอุปัชฌาย์เป็นผู้บวชให้

ในงานทำบุญปอยลูกแก้ว ปอยบวชหรือปอยหน้อยนี้ จะมีหรรสพเฉลิมฉลองเพื่อความบันเทิงแก่ผู้มาร่วมงาน มหรรสพชิ้นหนึ่ง คือ ซอ เป็นการขับโต้ตอบของนักขับชายหญิงโดยมีปี่สือคอยเป่าประกอบ ส่วนเจ้าภาพจะต้องเตรียมอาหารมื้อกลางวันที่จะเลี้ยงบรรดาแขกหรือที่มาร่วมทำบุญด้วย การบวชลูกแก้วนี้ ถือเป็นงานทำบุญที่ชาวล้านนาถือว่ามโหฬารมาก เพราะการได้ร่วมสร้างเนืองนาบุญขึ้นในบวรพระพุทธศาสนา เป็นโอกาสแห่งการทำบุญครั้งใหญ่ในชุมชน ซึ่งอาจร่วมเป็นเจ้าภาพซื้อปัจจัย อัฐบริขาร อาจร่วมเป็นเจ้าภาพเลี้ยงภัตตาหารแด่พระสงฆ์ หรือเลี้ยงแขกหรือที่มาร่วมงาน หรืออาจร่วมบริจาคทรัพย์ปัจจัยเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามศรัทธา นับเป็นโอกาสการทำบุญให้ทานที่เอื้ออานิสสงส์หลายรูปแบบ ตามกำลังศรัทธาของผู้ถวายทาน

ประเพณีเดือน ๖ เหนือ (ราวมีนาคม)

ประเพณี ปอยหลวง

เป็นประเพณีเฉลิมฉลองเสนาสนะที่สร้างขึ้นในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กำแพงวัดหรือกุฏิ เหตุที่ที่เรียกว่า ปอยหลวง เพราะเป็นงานใหญ่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลเป็นจำนวนมาก มีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางศาสนาและมหรสพเพื่อความบันเทิง ในการเตรียมงานต้องมีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างทางวัดและคณะกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ เพื่อแบ่งหน้าที่กัน ก่อนที่จะมีงานปอยหลวงนั้น จะต้องมีการทานตุง และซอ (ซงสามเหลี่ยม) เสียก่อน สิ่งที่สำคัญของปอยหลวงคือ ดันคร้วทาน ซึ่งชาวบ้านที่จัดงานและชาวบ้านจากต่างหมู่บ้านนำมาถวายทาน บรรยากาที่สนุกสนานครึกครื้นที่สุดของงานคือ ช่วงที่มีการแห่ดันคร้วทานไปถวายวัดจะเป็นในช่วงบ่ายหรือเย็นจะมีการตีฆ้องกลอง และการฟ้อนพื้นเมือง เช่น ฟ้อนเล็บ ส่วนฟ้อน ฟ้อนเงี้ยว ฟ้อนดาบ ระหว่างที่แห่ดันคร้วทาน ศรัทธาเจ้าภาพอาจหงบ้านาว คือ ไปรยทาน (ใช้เงินเหรียญฝังไว้ในลูกมะนาว) ไปด้วยดันคร้วทานนี้อาจทำได้หลายรูปแบบตามแต่ความคิดสร้างสรรค์แต่ละคน

ประเพณีปอยข้าวสังข์

เป็นงานบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปหาผู้ตายซึ่งตายด้วยอุบัติเหตุต่าง ๆ รวมทั้งตายทั้งกลม หรือตายเนื่องจากการคลอดบุตร ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าคนที่ ตายโหง นั้นวิญญาณไม่มีความสุข ผู้ที่ยังอยู่เช่นสามีหรือ

ภรรยาและลูกหลานพี่น้องมักก็เชิญวิญญาณเข้าสิงนอนกระด้างหรือคนทรงที่มีอาชีพทางนี้โดยเฉพาะเพื่อ
ได้ตามชีวิตความเป็นอยู่หลังจากที่เสียชีวิตแล้ว และถามความต้องการหรือเมื่อทราบว่าการส่งใดก็จะจัด
ส่งไปให้โดยวิธีการจัดถวายทาน

ประเพณีปอยล้อ

เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในการประชุมเพลิงพระภิกษุสงฆ์ที่มรณภาพ เป็นการจัดงานเพื่อรำลึกถึง
บุญคุณและคุณงามความดี ก่อนจะทำการฌาปนกิจสรีรังคารพระภิกษุนั้น ปอยล้อจะจัดเฉพาะงานศพของ
เจ้าอาวาสหรือพระภิกษุผู้เจริญพรรษาซึ่งได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ต่อสังคมตามควร คณะศรัทธาและลูกศิษย์
วัดจะเป็นผู้เตรียมงานทั้งหมด ด้วยการเชิญชวนร่วมกันทำบุญ ถวายสังฆทาน การเลี้ยงภัตตาหารพระสงฆ์ที่
มาร่วมพิธี เลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน เปิดโอกาสให้ผู้มีจิตกุศลได้ร่วมกันบริจาคทานกันอย่างทั่วถึงตามกำลัง
ศรัทธา สัญลักษณ์ของปอยล้อ คือ ปราสาท (อ่าน"ผาสาด") หรือเมรุขนาดใหญ่ที่ถูกจัดสร้างขึ้นอย่างประณีต
วิจิตรพิศดาร เป็นที่สำหรับบรรจุศพของพระภิกษุมรณภาพ ปราสาท นิยมทำเป็นรูปนกหัสติลิงค์หรือที่
ชาวบ้านเรียกโดยนิยมนกหัสดี ซึ่งวางไว้บนแม่ตะเฒ่าที่ทำด้วยท่อนซุงอีกทีหนึ่ง(ลักษณะคล้ายล้อเลื่อน) ใน
งานปอยล้อ จะมีพิธีทางศาสนาและมีมหรสพต่างๆ ประมาณ ๓-๗ วัน แล้วจึงลากปราสาท (ชักลากเมรุ)
นั้น นำไปยังฌาปนสถานที่กำหนดขึ้นเป็นการชั่วคราวซึ่งเป็นทุ่งโล่งไม่ห่างไกลจากวัด

ประเพณีเดือน ๗ เหนือ (ราวเดือนเมษายน)

ประเพณีสงกรานต์

เทศกาลสงกรานต์นี้ชาวล้านนาเรียกว่า ปาเวณีปีใหม่หรือปาเวณีปีใหม่ (อ่าน - ปาเวณีปีใหม่ เทศ
กาลสงกรานต์ตามปฏิทินโหราศาสตร์ของชาวล้านนานั้น จะถือเอาวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนจากราศีมีนเข้าสู่
ราศีเมษเป็น วันสงกรานต์ส่อง หรือวันมหาสงกรานต์ ซึ่งจะตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน ตามประกาศของทาง
การเสมอไป (แต่ปัจจุบันนี้จะยึดตามประกาศของทางการ) เทศกาลนี้จะมีวันต่าง ๆ และมีพิธีกรรมและ
การเล่นหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกัน ดังนี้ วันสงกรานต์ส่อง (อ่าน - สักขานส่อง) คือ วันมหาสงกรานต์
เป็นวันที่พระอาทิตย์โคจรไปสู่ราศีมีนจะย่างเข้าสู่ราศีเมษ ตามความเชื่อแบบล้านนากล่าวกันว่าในตอนเช้า
มืดของวันนี้ ปู่สังกรานต์ หรือ ย่าสังกรานต์ จะนุ่งห่มเสื้อผ้าสีแดงสยายผมลงแพไปตามลำน้ำ ปู่หรือย่าสัง
กรานต์นี้จะนำเอาสิ่งซึ่งไม่พึงปรารถนาตามตัวมาด้วย จึงต้องมีการยิงปืนจุดประทัดหรือทำให้เกิด เสียงดัง
ต่าง ๆ นับว่าเป็น การไล่สังกรานต์ และถือกันว่าเป็นที่ไชยชัยปู่หรือย่าสังกรานต์นั้นจะมีความขลังมาก ตั้งแต่
เช้าตรู่ของวันนี้จะมีการปิดกวาดบ้านเรือนให้สะอาด มีการซักเสื้อผ้า เก็บกวาดและเผาขยะมูลฝอยต่าง ๆ มี
การดำหัวหรือสระผมเป็นกรณีพิเศษ คือเมื่อสระผมแล้วก็ต้องเงยหน้าไปตามทิศที่กำหนดไว้และทัดดอกไม้
ที่เป็นนามของปีของแต่ละปี นุ่งห่มเป็นเสื้อผ้าใหม่ ฝ่ายพ่อบ้านก็จะนำเอาพระพุทธรูปพระเครื่องหรือเครื่อง
รางของขลังต่างๆ มาชำระหรือสงด้วยน้ำอบน้ำหอมหรือ เปลี่ยนดอกไม้บูชาพระในแจกันใหม่ด้วย

ประเพณีสืบชะตา

เป็นพิธีกรรมการต่ออายุให้อยู่นานยาวตามความเชื่อ เดิมปู่จารย์หรือเจ้าพิธีกรรมจะเป็นผู้ประกอบพิธี
แต่ในปัจจุบันจะมีการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธี ซึ่งจำแนกได้เป็น สืบชะตาคน สืบชะตาบ้านและสืบชะตา
เมือง การสืบชะตาคนในสมัยก่อนจะทำเมื่อมีคนเจ็บป่วย แต่ปัจจุบันมีการทำในโอกาสอื่น ๆ ด้วย เช่น ขึ้น
บ้านใหม่ ครอบรอบวันคล้ายวันเกิด ได้เลื่อนยศตำแหน่ง แต่งงาน เป็นต้น สำหรับการสืบชะตาบ้าน ปกติมักจะ
ทำกันในช่วงสงกรานต์ ระหว่างวันที่ ๑๖ ถึง ๑๘ เมษายน หากเกิดความไม่สงบสุขในหมู่บ้าน เช่น โรคระบาด
ก็มักจะจัดการสืบชะตาหมู่บ้านด้วยเช่นกัน ส่วนการสืบชะตาเมืองก็เช่นเดียวกับการสืบชะตาบ้าน คือจะทำ

นอกจากทำเป็นประจำทุกปีแล้ว สำหรับการสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ปัจจุบันได้กำหนดให้ทำพิธีในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เหนือ นอกจากนี้ยังนิยมกระทำกันเมื่อบ้านเมืองเกิดเรื่องเดือดร้อนอีกด้วย

ประเพณีเดือน ๘ เหนือ (ราวเดือนพฤษภาคม)

ประเพณีขึ้นพระธาตุหรือสงฆ์พระธาตุ

ซึ่งประเพณีสงฆ์พระธาตุทุกวันเพ็ญเดือน ๘ เหนือ ตรงกับวันวิสาขบูชา พระธาตุบางแห่งอยู่บน ดอย สมัยก่อนจะต้องเดินขึ้นไป จึงเรียกว่า ขึ้นพระธาตุ การขึ้นพระธาตุนั้นนอกจากจะเป็นการเดินทางเพื่อไป จาริกแสวงบุญแล้ว พระสงฆ์ที่ปฏิบัติไปทางวิปัสสนาธุระก็นิยมเดินทางธุดงค์ไปนมัสการพระธาตุที่สำคัญในที่ ต่าง ๆ ด้วย ในสมัยก่อนบางครั้งพระธาตุอาจถูกทอดทิ้งเพราะภัยสงครามหรือภัยอื่น ๆ นักแสวงบุญที่เดิน ทางไปไหว้พระธาตุ ถือโอกาสช่วยแผ้วถางทำความสะอาดแก่องค์พระเจดีย์ด้วย และจะมีผู้คนพากันไปไหว้ พระธาตุ โดยเฉพาะพระธาตุประจำปีเกิด เมื่อไปถึงจะทำความสะอาดบริเวณ ตอนเย็นมีการสวดคาถาประจำ ธาตุ ตกตึกสวดมนต์ภาวนา พอรุ่งเช้าก็จะทำบุญตักบาตรกัน

ประเพณีเดือน ๘ เหนือ (ราวเดือนมิถุนายน)

ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า

ผีปู่ย่า ถือเป็นผีประจำตระกูล สืบทอดมาทางฝ่ายผู้หญิง ซึ่งลูกหลานจะต้องให้ความเคารพ โดยจัด ทำหิ้งผีไว้บนเสาหัวนอนและให้ความเคารพโดยไม่กระทำสิ่งไม่ควร และเมื่อถึงโอกาส เช่น สงกรานต์ ขึ้นบ้าน ใหม่ แต่งงาน หรือวันกำหนดเลี้ยงผี (มักกำหนดกันในช่วงเดือน ๗ ๘ ๙ เหนือ) ก็จะมีการทำพิธีอย่าง สม่าเสมอตามประเพณีที่สืบทอดกันมาในแต่ละตระกูล โดยจะมีการนำเครื่องสักการะ เช่น ไก่ เหล้า หรือข้าว ปลาอาหารอื่น ๆ แล้วแต่จะกำหนดไปสังเวยแก่ผีปู่ย่าที่หิ้งผี เพื่อผีปู่ย่าจะได้คุ้มครองให้ลูกหลานได้อยู่ดีมีสุข ตลอดไป

ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ

คือ การสังเวยเช่นไหว้ผีแห่งต้นน้ำลำธาร โดยก่อนที่จะเข้าสู่ฤดูทำนา ชาวบ้านที่มีส่วนใช้น้ำจากต้น น้ำเดียวกัน จะนัดกันไปประกอบพิธีกรรม เพื่อให้ผีขุนน้ำช่วยดูแลให้มีน้ำหล่อเลี้ยงข้าวกล้าให้อุดมสมบูรณ์ ตลอดฤดูการทำนา ช่วยให้ข้าวอุดมสมบูรณ์ และอย่าให้เกิดภัยใด ๆ ในการทำนา

ประเพณีฟ้อนผีมด-ผีเม็ง

เป็นพิธีกรรมเพื่อไหว้ผีบรรพบุรุษแบบหนึ่ง โดยเป็นกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายจากต้นผีเดียวกัน ได้แก่ ผี มด ผีเม็ง และผีมดซอนเม็ง จะทำกันในช่วงเดือน ๘ และ ๙ เหนือ บางตระกูลทำพิธีทุกปี บางตระกูลก็ทำทุก ๓ ปี มีการสร้างประรำพิธีขึ้นมาแล้วบอกกล่าวพี่น้องเครือญาติเดียวกันมาร่วมงาน มีวงดนตรีปี่พาทย์บรรเลง และมีการอัญเชิญผีมาทรงร่างลูกหลานในตระกูล ให้ลงมารับเครื่องเซ่นและฟ้อนรำร่วมกัน ส่วนใหญ่มีพิธี ๒ วัน

ประเพณีเดือน ๑๐ เหนือ (ราวเดือนกรกฎาคม)

ประเพณีเข้าวัสสา (เข้าพรรษา)

ประเพณีเข้าพรรษา ชาวล้านนามักออกเสียงว่า เข้าวัสสา คือ การที่พระสงฆ์อยู่ประจำที่ใดที่หนึ่งในช่วงฤดู ฝน พระสงฆ์จะต้องหยุดเดินทางไปต่าง ๆ และพักอยู่ที่ใดที่หนึ่งโดยไม่ไปแรมคืนที่อื่นภายในกำหนด ๓ เดือน เรียกว่าเข้า วัสสา ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ เหนือ (เดือน ๘ ภาคกลาง) ไปจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน เกี๋ยง (เดือน ๑๑ ภาคกลาง) ชาวบ้าน ถือเป็นวันสำคัญยิ่งวันหนึ่ง เพราะเป็นโอกาสที่จะได้ร่วมทำบุญเป็น พิเศษ โดยชาวพุทธทั้งหลายจะพากันไปใส่บาตร รับศีล ตอนกลางคืนมีการถวายเทียนเข้าพรรษา ก่อนที่จะถึง

วันหรือเวลาถวายเทียน จะมีการแห่เทียนพรรษาไปตามหมู่บ้านต่างๆ เป็นที่สนุกสนาน มักจะมีพานทานชั้น ข้าวหาคันทาย รวมทั้งการทานแด่พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย ในช่วงเข้าพรรษาชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปทำบุญที่วัดทุกวันพระ มีการฟังเทศน์ ฟังธรรม คนเฒ่าคนแก่จะมีการไปนอนวัดจำศีล ในกรณีนี้ ชาวบ้านจะมอบให้อาจารย์เป็นตัวแทนเตรียมขันดอก เพื่ออาราธนาพระเจ้าในวันเข้าพรรษาให้เข้าวัสสาด้วย สำหรับคนทั่วไปบางคนก็ตั้งใจอดเว้นบาปและถือศีล เช่น รักษาอุโบสถศีลตลอดพรรษา งดเว้นดื่มสุรา งดเว้นเนื้อสัตว์ตลอดพรรษา เป็นต้น

ประเพณีเดือน ๑๑ เหนือ (ราวเดือนสิงหาคม)

ประเพณีฟังธัมม์

ในช่วงเข้าพรรษา จะมีการฟังธัมม์ โดยที่พระสงฆ์จะอ่านคัมภีร์ที่จารึกในใบลาน ซึ่งเนื้อหามักจะเป็นเรื่องจากชาดก ในการไปวัดเพื่อฟังธรรมนั้น นอกจากผู้ไปจะต้องอาบน้ำชำระกายให้สะอาด และแต่งกายเรียบร้อยแล้ว ก็อาจนำเครื่องสักการะไปบูชาพระธรรมและนำเอาวัตถุไทยทานเช่น ข้าวสารหรือผลไม้ไปถวายวัด และนำเอาปัจจัยไปบูชาพระธรรมตามกำลังด้วย

ประเพณีเดือน ๑๒ เหนือ (ราวเดือนกันยายน)

ประเพณีวันสิบสองเป็ง (เพ็ญเดือนสิบสองเหนือ)

เป็นประเพณีอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย โดยเชื่อว่า วันขึ้น ๑ ค่ำ ถึงวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ เหนือ (เดือน ๑๐ ภาคกลาง) เป็นช่วงที่พญามาราชได้ปล่อยวิญญาณผู้ตายกลับมาสู่เมืองมนุษย์เพื่อมาขอรับส่วนบุญจากญาติพี่น้องลูกหลาน จึงมีการทำบุญอุทิศถึงผู้ตาย หากเป็นการอุทิศให้ผู้ตายปกติก็จะมีกรรณาดอาหารไปถวายพระที่วัดตามปกติ พระจะกรวดน้ำแผ่กุศลโดยเอ่ยนามผู้ตายที่ถูกระบุชื่อ ถ้าอุทิศให้ผู้ตายโหง ญาติจะนิมนต์พระมารับถวายอาหารนอกวัด เพราะเชื่อกันว่าผีตายโหงเข้าวัดไม่ได้ นอกจากนี้บางคนยังได้นิมนต์พระไปที่บ้านพร้อมถวายอาหาร (ตานขันข้าว) อุทิศถึงผู้ตาย และมีการ ฟังธรรม จากคัมภีร์ใบลาน เช่น เปตพลี มาลัยโผด มูลนิพพาน มหามูลนิพพานตำนานดอนเต้า และตำนานพระอินทร์

ประเพณีทานสลาก (สลากภัตต์)

ประเพณีการทานสลาก บ้างก็เรียกว่า กินข้าวสลาก หรือ ตานก๋วยสลาก คือ งานประเพณีทำบุญสลากภัตต์ นิยมทำกันในช่วงราวปลายเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม โดยจัดข้าวปลาอาหารของกินของใช้ไปถวายแก่พระสงฆ์ และเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับ การทำบุญทานสลากภัตต์ จะไม่จำเพาะเจาะจงถวายแก่สงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง จึงทำสลากเขียนคำอุทิศส่วนกุศล แล้วนำไปรวมปะปนกัน เพื่อจัดแบ่งหารตามจำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มา จากนั้นให้พระภิกษุสามเณรจับสลาก หากภิกษุหรือสามเณรรูปใดจับสลากได้ ก๋วยสลาก (ไทยทาน) ชุดใดก็ยกถวายแก่พระสงฆ์หรือสามเณรรูปนั้น วันงานทานข้าวสลากนี้ ชาวบ้านจะนัดหมายวันทำพิธี โดยให้มีงาน ๒ วัน คือวันแต่งดาหรือวันสุกดิบและวันถวายทาน ในวันแต่งดาทุกหลังคาเรือนจะจัดหาวัตถุของกินของใช้ตามกำลัง ครัวธา มาไว้ ญาติพี่น้องที่อยู่ต่างบ้านไม่ว่าใกล้หรือไกลเมื่อรู้ข่าวก็จะพากันมาช่วยและร่วมบริจาคจุดปัจจัยสมทบในการบำเพ็ญทานตามสายญาติของตน

อย่างไรก็ตามประชากรในอำเภอเชียงดาวประกอบด้วยชาติพันธุ์ที่หลากหลาย กระจายตัวอยู่ทั่วอำเภอ และชาติพันธุ์ต่างๆ ก็มีความแตกต่างในเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมกล่าวคือ

ปฏิทินพิธีกรรม ความเชื่อและการเกษตรของแต่ละชนเผ่า

ปฏิทินพิธีกรรมความเชื่อ และการเกษตรของชนเผ่าอาข่า

เดือน	ปฏิทินการเกษตร	พิธีกรรมความเชื่อ
มกราคม	เก็บถั่วแดง ถั่วดำ สีข้าวโพด	
กุมภาพันธ์	เก็บถั่วแดง ถั่วดำ ผู้หญิงขายของในเมือง	
มีนาคม	ถางหญ้า เตรียมพื้นที่เพาะปลูก	
เมษายน	เผาไร่ ไถพรวดิน	เริ่มต้นปีใหม่ ตอนเช้าต้มไข่แดงกับต้นเซกูเนเพื่อให้ไม่มีสีชมพูประมาณ ๓๐ - ๕๐ ฟองเพื่อแจกลูกหลาน พิธีกรรมทำกันทุกบ้าน ตอนเย็นทำข้าวต้มมัดเป็นข้าวเหนียวกับข้าวเจ้าดำกับน้ำตาลกลั่นแล้วนั่งเป็นเวลา ๔ วัน
พฤษภาคม	ปลูกข้าวโพด ถั่วลิสง พักทอง พักเขี้ยว	พิธีรักษาประตูลูกบ้านเพื่อซ่อมแซมประตูลูกบ้าน ถือว่าเป็นวันหยุดทุกคนต้องอยู่บ้าน ผู้นำทางศาสนาเป็นผู้เริ่มต้นในการทำพิธี ในอดีตเชื่อว่าประตูลูกบ้านไม่ให้คนตาย เจ็บไข้จากบ้านอื่นผ่าน และเพื่อกันสิ่งที่ไม่ดีไม่ให้เข้าหมู่บ้าน
มิถุนายน	ปลูกข้าว ถางหญ้า เก็บมะม่วงขาย (ระยะแรก) ค่าจ้างเก็บวันละ ๑๐๐ บาท	พิธีเริ่มปลูกข้าวทุกบ้านจะมีตัวแทนบ้านละ ๑ คนทำพิธีบ้านของแก่บ้านนำข้าวที่ปลูกไปล้างน้ำให้สะอาด แล้วนำมาทำพิธีได้มาทำนายการปลูกข้าวหมู่บ้านหลังทำพิธีเสร็จ ๑ วัน ลูกบ้านจะนำลูกไก่เผ่าหึ่ง เอาข้าวตองเหล้าถวายเจ้าที่ผีเผ่าไร่แล้วเริ่มเพาะปลูกทันที
กรกฎาคม	ถางหญ้าในไร่	ทำบุญไหว้ข้าวไร่ เพื่อสู้ขวัญต้นข้าวไม่ให้มีแมลงมารบกวน เมื่อข้าวสูงประมาณเข่า เริ่มจากใช้ดินไถให้ตายก่อนชนเผ่าเอาทำกินที่บ้าน เอาเหล้าใส่กระบอกลูกไม้ ข้าวที่ยังไม่สีรำชี้เต้าทำเป็นเชื้อเหล้าทิ้งไว้ ๓ วัน
สิงหาคม	ปลูกถั่วดำ ถั่วลิสง ผัก พริก ฯลฯ	
กันยายน	พรวนดิน เก็บข้าวโพด	พิธีไล่ชิงช้า เพื่อให้ข้าวแข็งแรงหญ้าตาย พิธีเริ่มโดยแก่บ้านผู้อาวุโส โดยการนำหญ้าขึ้นปูก้อนหิน ไม่มีหมอนนามาวางที่ชิงช้า แกว่ง ๓ ที ให้ของทั้งหมดตกหมายถึงหญ้าทั้งหมดจะตาย
ตุลาคม	เกี่ยวข้าว เก็บข้าวโพด	เทศกาลไล่ผี เพื่อไล่ผีและสิ่งไม่ดีออกจากหมู่บ้าน

		บ้านทางประตูบ้านใช้ไม้ทำเป็นมิด ปิน ประต็ดใช้ในการไล่ผี โดยเริ่มจากบ้านแก่บ้าน อีกทั้งเด็กที่มาช่วยไล่ผีจะมีขนมแจกให้กิน
พฤศจิกายน	ตีข้าว ถอนถั่วดิน เก็บข้าวโพด	
ธันวาคม	ตีข้าว เอาข้าวขึ้นยุ้งฉาง สีข้าวโพด เกียวคา เพื่อทำหลังคา ไฟคา	พิธีกรรมการเล่น ชายจะเล่นตีลูกข่าง หญิง เล่นลูกสะบ้า ทั้งนี้ก็เพื่อให้มีอายุมากขึ้นอีก ๑ ปี ในอดีตจะใช้เวลาเล่นกันประมาณ ๑๔ วัน แต่ปัจจุบันเล่นกัน ๔ วัน

ปฏิทินพิธีกรรมความเชื่อ และการเกษตรของชนเผ่ากระเหรี่ยง

เดือน	ปฏิทินการเกษตร	พิธีกรรมความเชื่อ
มกราคม	จักสานไม้ไผ่ เก็บถั่วแดงและถั่วดำ	ปีใหม่ซ่อมแซมบ้าน
กุมภาพันธ์	หาของป่า จักสาน เก็บถั่วดำ ถั่วแดง	พิธีกรรมผูกข้อมือ เรียกขวัญ เพื่อสร้างกำลัง ใจก่อนการเพาะปลูกข้าวไร่ โดยหมอผีจะเป็น ผู้ทำพิธีและทุกครัวเรือนจะต้องทำ
มีนาคม	เตรียมการเพาะปลูก หาวรวงผึ้ง จักดอกไม้ ไผ่	พิธีมัดข้อมือ ข้าวเขียว เพื่อให้ข้าวแข็งแรง ปราศจากศัตรูพืช ทำพิธีหลอมข้าวในไร่เพื่อ เป็นการเลี้ยงผีข้าวไร่
เมษายน	เผาไร่ พรวนดิน ขุดไร่(ขึ้นแปลง)	
พฤษภาคม	ปลูกข้าวโพด ดอกดาวเรือง พักทอง พัก เขี้ยว	
มิถุนายน	ปลูกข้าว ถางหญ้า เก็บมะม่วงขาย(ระยะ แรก) ค่าจ้างเก็บวันละ ๑๐๐ บาท	
กรกฎาคม	ถางหญ้าในไร่	
สิงหาคม	ปลูกถั่วดำ ถั่วลิสง พริก	
กันยายน	ถางหญ้า พรวนดินที่แปลงถั่วลิสง เก็บข้าว โพด	
ตุลาคม	เกี่ยวข้าว เก็บดอกดาวเรือง เก็บข้าวโพด	
พฤศจิกายน	ตีข้าว เก็บถั่วดิน (ถอน)	พิธีกินข้าวใหม่ ทำโดยผู้เฒ่าในหมู่บ้าน เพื่อ การกินคืออยู่ดี เพื่อความเจริญรุ่งเรือง โดยจะมี การนำสัตว์ป่า เช่น ตุ่น ปู(ปูตัวผู้ ตัวเมีย) และผักต่างๆทำพิธีให้ก้อนเส้าที่เตาไฟ
ธันวาคม	ตีข้าว เอาข้าวขึ้นยุ้งที่ไร่จักสาน จักดอก	พิธีเอาข้าวขึ้นยุ้งในไร่ โดยหัวหน้าครอบครัว จะเป็นผู้ทำพิธีมัดมือคนในครอบครัว

ปฏิทินพิธีกรรม ความเชื่อและการเกษตรของเผ่าลาหู่

เดือน	ปฏิทินการเกษตร	พิธีกรรมความเชื่อ
มกราคม	เก็บเกี่ยวถั่วแดง	
กุมภาพันธ์	เก็บถั่วแดง ถั่วแดง	ประเพณีกินวอปีใหม่ มีการฆ่าหมูไก่ และมีการเดินรำ ๗ วัน ๗ คืน เลี้ยงผีน้ำโดยกานาหมูที่ฆ่ากินในพิธีกินวอและข้าวที่ตำมากินในงานเลี้ยงตอนเช้า
มีนาคม	เตรียมพื้นที่เพาะปลูก	
เมษายน	เก็บสมุนไพร เผาไร่ พรวนดิน เตรียมการเพาะปลูก	ประเพณีสละดาว พิธีนำซื้อพืชทุกอย่างไปขออนุญาตแก่ชาวดอยชาวสวนให้ได้ผลผลิตที่ดี โดยมีการทำศาลาเพื่อฆ่าหมู ๑ ตัวถวาย จากนั้นชาวบ้านก็นำมากิน พิธีเลี้ยงผีป่า ๓ ปี เลี้ยง ๑ ครั้ง ใช้หมู ๑ ตัว ไก่ ๑ ตัว
พฤษภาคม	เก็บเห็ดถอบ ปลูกข้าวโพด หากกล้วย	
มิถุนายน	หาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักต่างๆ เก็บมะม่วงขาย ปลูกผักสวนครัวไว้เพื่อกิน เช่น ฟักทอง ถั่วฝักยาว แดงไทย แดงขาว ผักกาด มะเขือ พริก	
กรกฎาคม	ทางหญ้าในไร่	เข้าพรรษา
สิงหาคม	ปลูกถั่วแดง	
กันยายน	เก็บข้าวโพด เก็บถั่วดำ เก็บผักสวนครัว	
ตุลาคม	เกี่ยวข้าว เก็บข้าวโพด	
พฤศจิกายน	เก็บผลผลิตถั่วดิน เก็บข้าวโพด	
ธันวาคม	เกี่ยวถั่วดำ สักข้าวโพด	

ปฏิทินพิธีกรรม ความเชื่อและการเกษตรของเผ่าปะห่อง

เดือน	ปฏิทินการเกษตร	พิธีกรรมความเชื่อ
มกราคม	เกี่ยวถั่วแดง ผักหนิงหอมผ้า เกี่ยวหญ้าคามุงบ้าน	
กุมภาพันธ์	ขายถั่วแดง ตีผึ้ง	
มีนาคม	ทางหญ้าคาเพื่อปลูกข้าวโพด ตีผึ้ง ปลูกแดงกวา	
เมษายน	ถอนหญ้าเพื่อปลูกข้าว ทางไร่ ปลูกแดง	สงกรานต์ รดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่
พฤษภาคม	ทางไร่ ปลูกกล้วย มะม่วง ผักกาด พริก มะเขือ เก็บผักและหาหน่อไม้	
มิถุนายน	หาหน่อไม้ ปลูกข้าวไร่ ปลูกข้าวโพด พ่นยาฆ่าหญ้า	

กรกฎาคม	ปลูกถั่วแดง ถั่วดำ เก็บเห็ดถอบ	พิธีขอเจ้าเมือง ให้ตุง เหล่า ๑ ขวด ไก่ ๔ ตัว
สิงหาคม	ปลูกถั่วแดง และถั่วดำ	
กันยายน	ปลูกถั่วแดงและถั่วดำ	พิธีไหว้เจ้าที่ที่บ้านโดยการนำพระ ๔ รูปมา ทำพิธี
ตุลาคม	เกี่ยวข้าว เก็บข้าวโพด ปลูกถั่วแดง พ่นยาฆ่ายา	
พฤศจิกายน	ตากข้าวโพด ถอนถั่วดิน เก็บข้าวโพด	พิธีขอเจ้าเมือง(ขอฝน) เครื่องพิธีประกอบด้วย ส้มป่อย ดอกไม้ หญ้า
ธันวาคม	ไม่ข้าวโพด	วันปีใหม่ ต้าข้าว ภา เลี้ยงอาหาร วันแรกไม่ให้มีการแจกเงินและไม่ให้มีการทะเลาะกัน

๗. ข้อมูลฐานทรัพยากร : ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

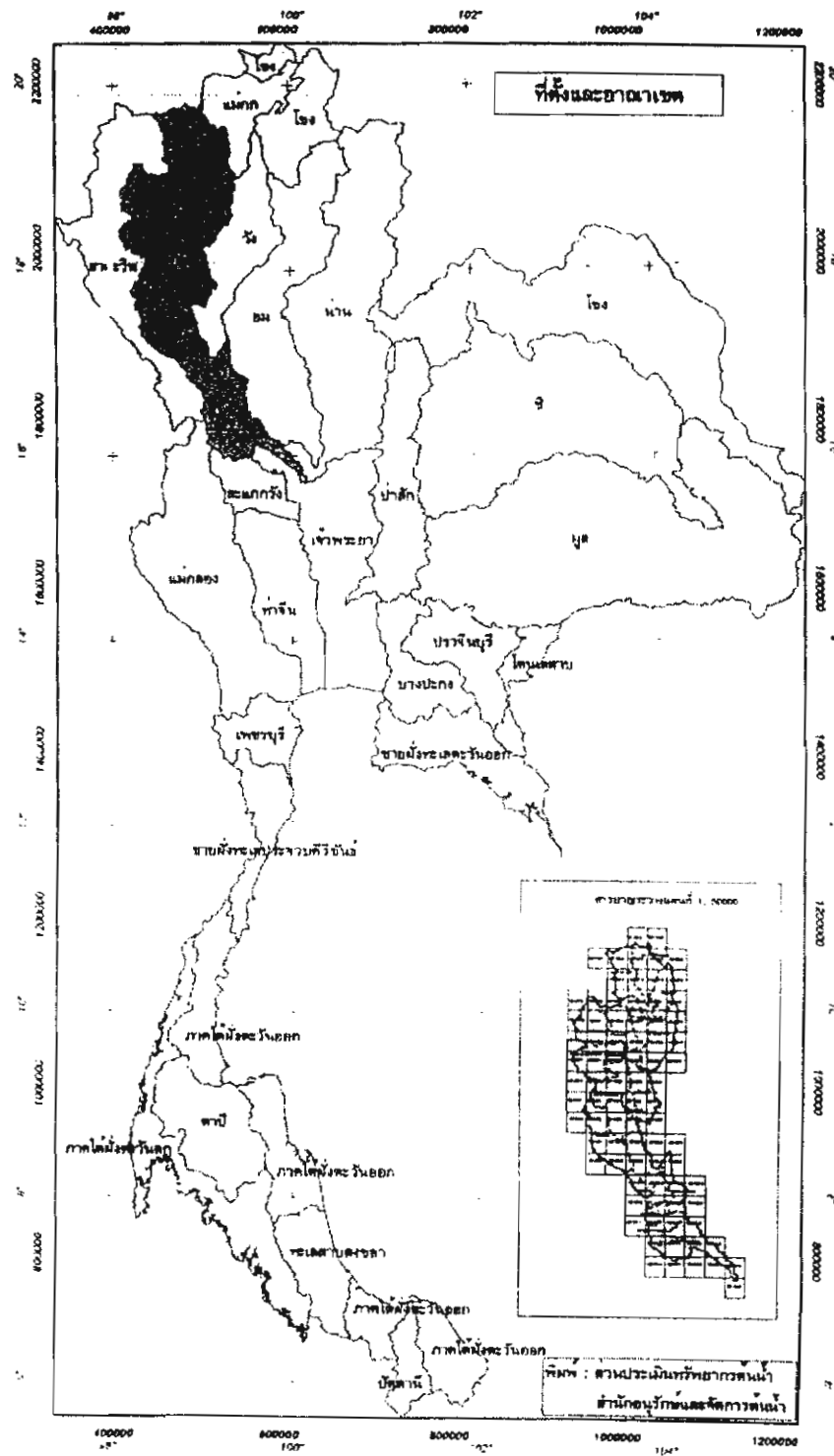
๗.๑ ลักษณะทางกายภาพ

ตามการแบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำของประเทศออกเป็น ๒๕ ลุ่มน้ำหลักของหน่วยงานราชการ พื้นที่ลุ่มน้ำปิงแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนด้วยการใช้เขื่อนภูมิพลเป็นจุดแบ่ง คือ ลุ่มน้ำปิงตอนบนและลุ่มน้ำปิงตอนล่าง โดยพื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบนตั้งแต่เหนือเขื่อนภูมิพลขึ้นมา ประกอบด้วยลุ่มน้ำสาขาย่อย ๑๕ ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำแม่ปิง ส่วนที่ ๑, ลุ่มน้ำแม่แดง, ลุ่มน้ำแม่จัด, ลุ่มน้ำแม่ริม, ลุ่มน้ำแม่ปิงส่วนที่ ๒, ลุ่มน้ำแม่กวง, ลุ่มน้ำแม่แจ่ม, ลุ่มน้ำแม่ขาน, ลุ่มน้ำแม่กลาง, ลุ่มน้ำแม่ปิงส่วนที่ ๓, ลุ่มน้ำแม่หาด, ลุ่มน้ำแม่ลี, ลุ่มน้ำแม่อาว, ลุ่มน้ำแม่ทา, และลุ่มน้ำแม่ตื่น (ดูแผนที่ ๑ และ ๒)

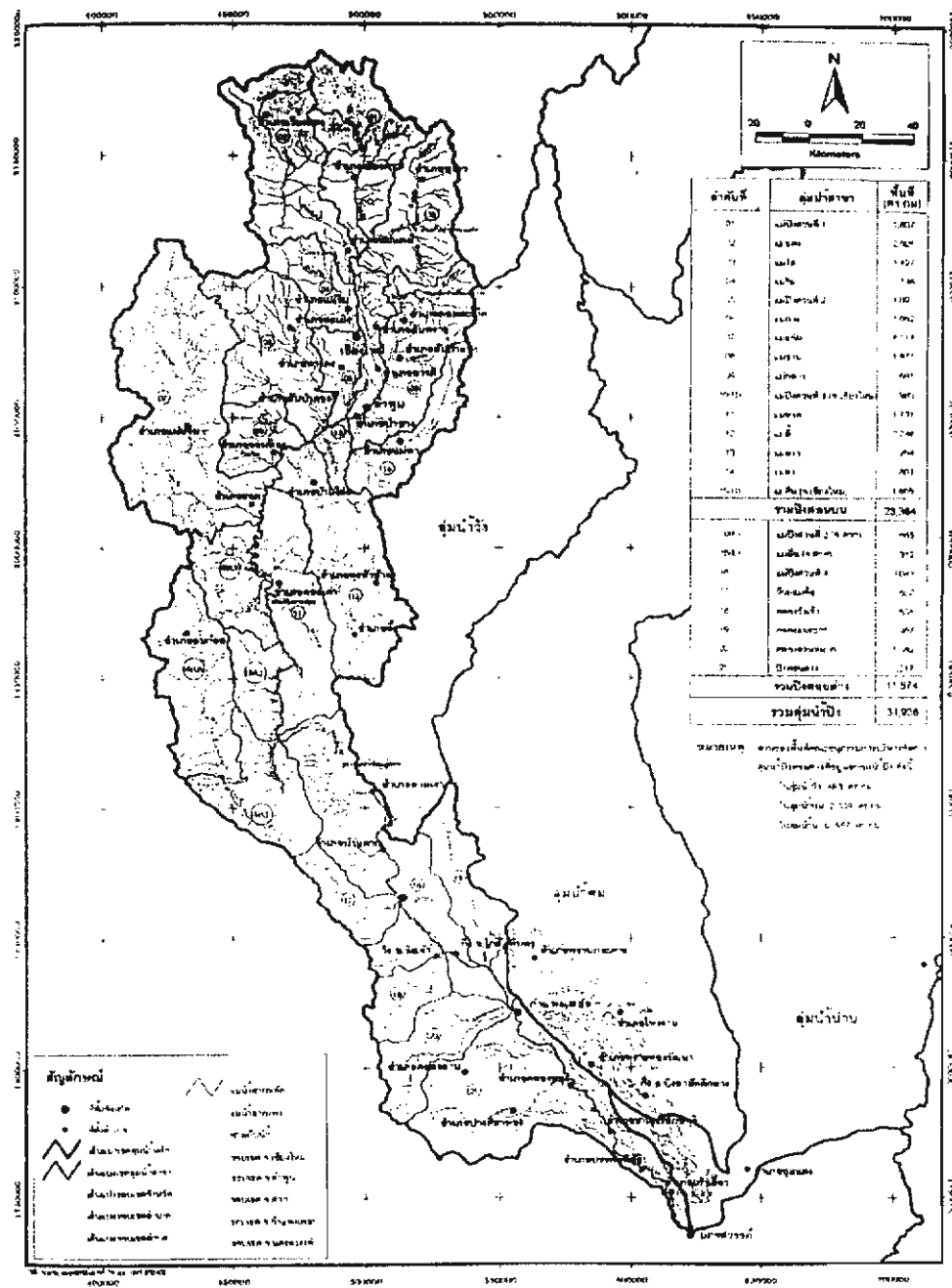
เมื่อพิจารณาสภาพภูมิประเทศของพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนแล้ว น้ำแม่ปิงมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาผีปันน้ำและเทือกเขาถนนธงชัย ในเขตอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และไหลลงทางทิศใต้ผ่านหุบเขาเข้าสู่พื้นที่ราบในเขตอำเภอแม่แดง ที่ซึ่งน้ำแม่จัดไหลมาบรรจบทางฝั่งซ้าย และน้ำแม่แดงไหลมาบรรจบฝั่งขวา จากนั้นน้ำแม่ปิงก็ไหลลงสู่พื้นที่ราบลุ่มเชียงใหม่ - ลำพูน โดยมีน้ำแม่กวงไหลลงมาบรรจบน้ำแม่ปิงทางฝั่งซ้ายในเขตพื้นที่จังหวัดลำพูน จากนั้นน้ำแม่ปิงก็จะไหลไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ก่อนไปทางใต้ และน้ำแม่ลีไหลมาบรรจบน้ำแม่ปิงทางด้านฝั่งซ้ายในเขตอำเภอจอมทอง จากอำเภอจอมทอง น้ำแม่ปิงไหลลงทิศใต้ มีน้ำแม่แจ่มไหลลงมาบรรจบทางฝั่งขวาในเขตอำเภอฮอด และน้ำแม่ตื่นไหลลงมาบรรจบทางฝั่งขวาในเขตอำเภอดอยเต่า ก่อนไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลที่อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงส่วนที่ ๑ ตามการแบ่งของหน่วยงานราชการ และมีพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ ๖ ตำบลในเขตอำเภอเชียงดาว (ยกเว้นตำบลเมือง คอง) ประกอบด้วย ตำบลเชียงดาว, ตำบลเมืองนะ, ตำบลทุ่งข้าวพวง, ตำบลเมืองงาย, ตำบลปิงโค้ง, และตำบลแม่นะ ซึ่งมีหมู่บ้านทั้งหมด ๗๒ หมู่บ้าน ประชากรประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน

แผนที่ ๑ การแบ่งเขตลุ่มน้ำของประเทศไทย

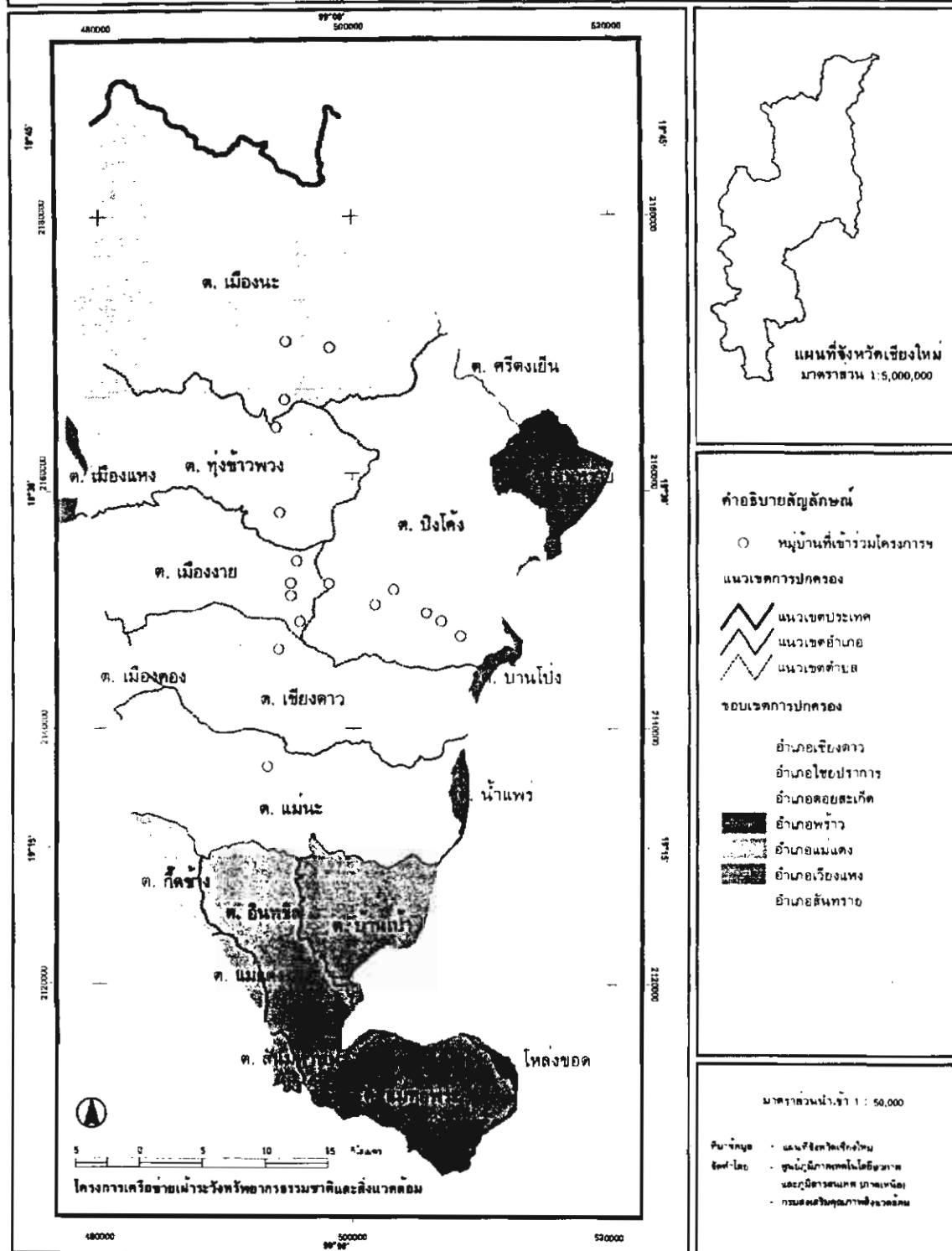

แผนที่ ๒ พื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบน

แผนที่ ๓ ตำบลของอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่แสดงขอบเขตการปกครอง ในเขตลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน จ. เชียงใหม่

พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนมีอุณหภูมิต่ำสุดตลอดปีในช่วง ๒๐ – ๒๔ องศาเซลเซียส โดยมีอุณหภูมิสูงสุด ๔๐ องศาเซลเซียสและอุณหภูมิต่ำสุด ๐ องศาเซลเซียส นอกจากนั้น ยังมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดทั้งปี ๑,๗๗๐.๕ มิลลิเมตร และช่วงเดือนสิงหาคมนับเป็นช่วงที่มีฝนตกชุกมากที่สุด

เมื่อพิจารณาตามสภาพภูมิประเทศแล้ว พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนตั้งอยู่ระหว่างเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตกกับเทือกเขาถนนธงชัยตะวันออก ซึ่งขนานอยู่ในแนวเหนือลงใต้ และตอนเหนือสุดบรรจบเทือกเขาแดนลาว อันเป็นเขตรัฐฉาน ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่ง สหภาพพม่า แนวเทือกเขาทั้งสองจะหักโค้งมาทางทิศตะวันออกบริเวณบ้านปิงโค้ง พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นภูเขา ซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางระหว่าง ๓๐๐ – ๒,๑๕๐ เมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑,๒๖๒,๐๐๐ ไร่ หรือประมาณ ๒,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร และมีพื้นที่ราบอยู่เพียงประมาณ ๔๔ ตารางกิโลเมตรเท่านั้น

ลำน้ำแม่ปิงมีต้นกำเนิดอยู่ที่ดอยถั่วย บริเวณตอนเหนือสุดของอุทยานแห่งชาติเขียงดาว เขตชายแดนไทย-พม่า และไหลลงทางทิศใต้และบรรจบกับลำน้ำแม่แตง บริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอแม่แตง โดยมีลำน้ำสาขาหรือลุ่มน้ำสาขา ๑๔ สาขา มีรายละเอียดดังนี้

ตารางข้อมูลแสดงพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

ชื่อลุ่มน้ำสาขา	สถานภาพของพื้นที่	ชนเผ่าที่อาศัย	ตำบล
๑. ห้วยแม่เกียง	อุทยานแห่งชาติเขียงดาว	ลาหู่, จีนฮ่อ, ไทยใหญ่	เมืองนะ
๒. ห้วยแม่แนะ	อุทยานแห่งชาติเขียงดาว	ลาหู่, ไทยใหญ่	เมืองนะ
๓. ห้วยหก	อุทยานแห่งชาติเขียงดาว	ไทยใหญ่	เมืองนะ
๔. ห้วยแม่ก่อนหลวง	พื้นที่กันออกจากเขตป่า	ลาหู่, ปกาเกอญอ, ลีซอ, คนเมือง	ทุ่งข้าวพวง
๕. ห้วยแม่จา	อุทยานแห่งชาติเขียงดาว	ลีซอ, ลาหู่, คนเมือง	ทุ่งข้าวพวง
๖. ห้วยแม่จาย	เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขียงดาว	ลาหู่, คนเมือง	เมืองงาย
๗. ห้วยทรายขาว	อุทยานแห่งชาติเขียงดาว	ลาหู่, คนเมือง	ทุ่งข้าวพวง
๘. น้ำแม่ป้าม	อุทยานแห่งชาติศรีล้านนา	ปกาเกอญอ, ลีซอ, ลาหู่, คนเมือง	ปิงโค้ง
๙. น้ำแม่กะ	ป่าสงวนแห่งชาติเขียงดาว	ปกาเกอญอ, ลีซอ, คนเมือง	เขียงดาว
๑๐. น้ำแม่จอน	อุทยานแห่งชาติศรีล้านนา	ปกาเกอญอ, ปะหล่อง, อาข่า	เขียงดาว
๑๑. น้ำแม่แนะ	ป่าสงวนแห่งชาติเขียงดาว	คนเมือง, ลาหู่	แม่แนะ
๑๒. น้ำแม่ซ้าย	ป่าสงวนแห่งชาติเขียงดาว	คนเมือง	แม่แนะ
๑๓. น้ำแม่แนะ	ป่าสงวนแห่งชาติเขียงดาว	ปกาเกอญอ, คนเมือง	แม่แนะ
๑๔. น้ำสบอ้อ	อุทยานแห่งชาติศรีล้านนา	ลีซอ, ปะหล่อง, คนเมือง	แม่แนะ

ที่มา: มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐: ๑๔.

โดยมีรายละเอียดของแต่ละลุ่มน้ำ ดังนี้

๑ ห้วยแม่เกียง สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ จุดกำเนิดลำน้ำแม่เกียงอยู่บริเวณบ้านเจียจันทร์ เขตรอยต่อชายแดนไทย-พม่า และไหลผ่านไปยังบ้านเมืองนะ ตำบลเมืองนะ ประชากรประกอบด้วยลาหู่, จีนฮ่อ, และไทยใหญ่ ซึ่งใช้ที่ดินปลูกพืชไร่ เช่น ชิง, ข้าวโพด, และถั่วแดง เป็นต้น

๒. ห้วยแม่ณะ (ตอนเหนือ) สภาพป่าในเขตชุมชนเป็นป่าเบญจพรรณ ลำน้ำแม่ณะจะไหลผ่านชุมชน บ้านแกนและบ้านเจียจันทร์ ตำบลเมืองนะ พื้นที่บริเวณนี้แต่เดิมเคยเป็นพื้นที่ปลูกฝิ่น ปัจจุบันปลูกข้าวไร่, ข้าวโพด, ถั่วแดง, กระเทียม, และชิง รวมถึงพืชที่ได้รับการส่งเสริมโดยโครงการหลวง

๓. ห้วยหก พื้นที่ลุ่มน้ำอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านโป่งอาง สภาพภูมิประเทศเป็นภูเขา สลับซับซ้อน ทำให้มีเพียงบ้านโป่งอางซึ่งเป็น ชาวไทยใหญ่ เพียงแห่งเดียว ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ ชุมชน จะทำนา ปลูกถั่ว และทำสวนผลไม้ นอกจากนั้น พื้นที่ต้นน้ำเป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์

๔. ห้วยน้ำแม่ก่อนหลวง มีต้นกำเนิดที่ดอยตะพะ ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงไม่ลาดชันมากนัก ทางตอนเหนืออยู่ใกล้กับลำน้ำห้วยหก และไหลลงสู่ลำแม่ปิงที่บ้านห้วยเป่า ตำบลทุ่งข้าวพวง มีชุมชน ๔ แห่งอาศัยอยู่ คือ บ้านปกากะถะแม่ก่อนโน, บ้านใหม่พัฒนา, บ้านลีซอแม่ก่อน, และบ้านแม่ก่อน

๕. ห้วยน้ำแม่จา มีพื้นที่ป่าต้นน้ำอยู่บริเวณบ้านแม่จาเหนือ สภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาไม่สลับ ซับซ้อน และสภาพป่าโดยทั่วไปเป็นป่าเบญจพรรณ ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห้วยแม่จามี ๔ ชุมชน คือ บ้านแม่จาเหนือ, บ้านแม่จาน้อย, บ้านปางเบาะ, และบ้านแม่จาใต้

๖. ห้วยน้ำแม่งาย มีต้นกำเนิดบริเวณดอยสันพร้าว มีลำน้ำสาขาย่อยหลายสาย และไหลลงสู่ลำแม่ปิงที่บ้านสบงาย ตำบลเมืองงาย พื้นที่ต้นน้ำส่วนใหญ่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน สภาพป่าประกอบด้วยป่าดิบเขา, ป่าสนเขา, ป่าเบญจพรรณ, และป่าเต็งรัง และมีชุมชน ๕ ชุมชนอาศัยอยู่ คือ บ้านแม่จาใต้, บ้านสันป่าโน, บ้านสบงาย, บ้านโป่งขาม, และบ้านขุนซ้อน

๗. น้ำห้วยทรายขาว บริเวณต้นน้ำเป็นภูเขาสูงปกคลุมด้วยป่าเบญจพรรณ มี ๒ ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร คือ บ้านห้วยป่าฮ่อมและบ้านห้วยทรายขาว ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากที่ดินในด้าน เกษตรกรรมเป็นหลัก โดยปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง และผลไม้

๘. น้ำแม่ปาม มีลำน้ำสาขาย่อยมากมายหลายสาขา และมีชุมชน ๘ ชุมชนใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรในลุ่มน้ำ คือ บ้านออนโน-ป่าตึง, บ้านห้วยน้ำริน, บ้านก๊อตป่าบง (ลาหู่, บ้านก๊อตป่าบง (ลีซอ), บ้านก๊วโฮ, บ้านปางตอง, บ้านห้วยตันโซค, และบ้านถ้ำกลบ

๙. น้ำแม่ก๊ะ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาไม่สูงชันมากนัก สภาพป่าเป็นป่าเบญจพรรณและป่าดิบเขา มีชุมชน ๒ แห่งใช้ประโยชน์จากทรัพยากรลุ่มน้ำ คือ บ้านยางปู่โตะและบ้านลีซอแม่ก๊ะ

๑๐. น้ำแม่จอน พื้นที่ครอบคลุมเขตตำบลปิงโค้งและตำบลแม่ณะ มีสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาสลับ ซับซ้อนทอดตัวในแนวเหนือ-ใต้ และสภาพป่าทั่วไปเป็นป่าเบญจพรรณและป่าดิบเขาขึ้น ชุมชน ๔ แห่งใช้ประโยชน์จากทรัพยากรลุ่มน้ำ คือ บ้านผาตาย, บ้านห้วยอีโก้, บ้านแม่จอนนอก, และบ้านท่าขี้เหล็ก

๑๑. น้ำแม่เมะ มีลำน้ำสาขาย่อยมากมาย และพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตตำบลแม่ณะและตำบล เชียงดาว มีชุมชน ๖ แห่งใช้ประโยชน์จากทรัพยากร คือ บ้านแม่เมะ, บ้านแม่ซ้าย, บ้านปางโฮ้ง, บ้านปางฮ้าง, บ้านป่าโหล, และบ้านปางกลาง

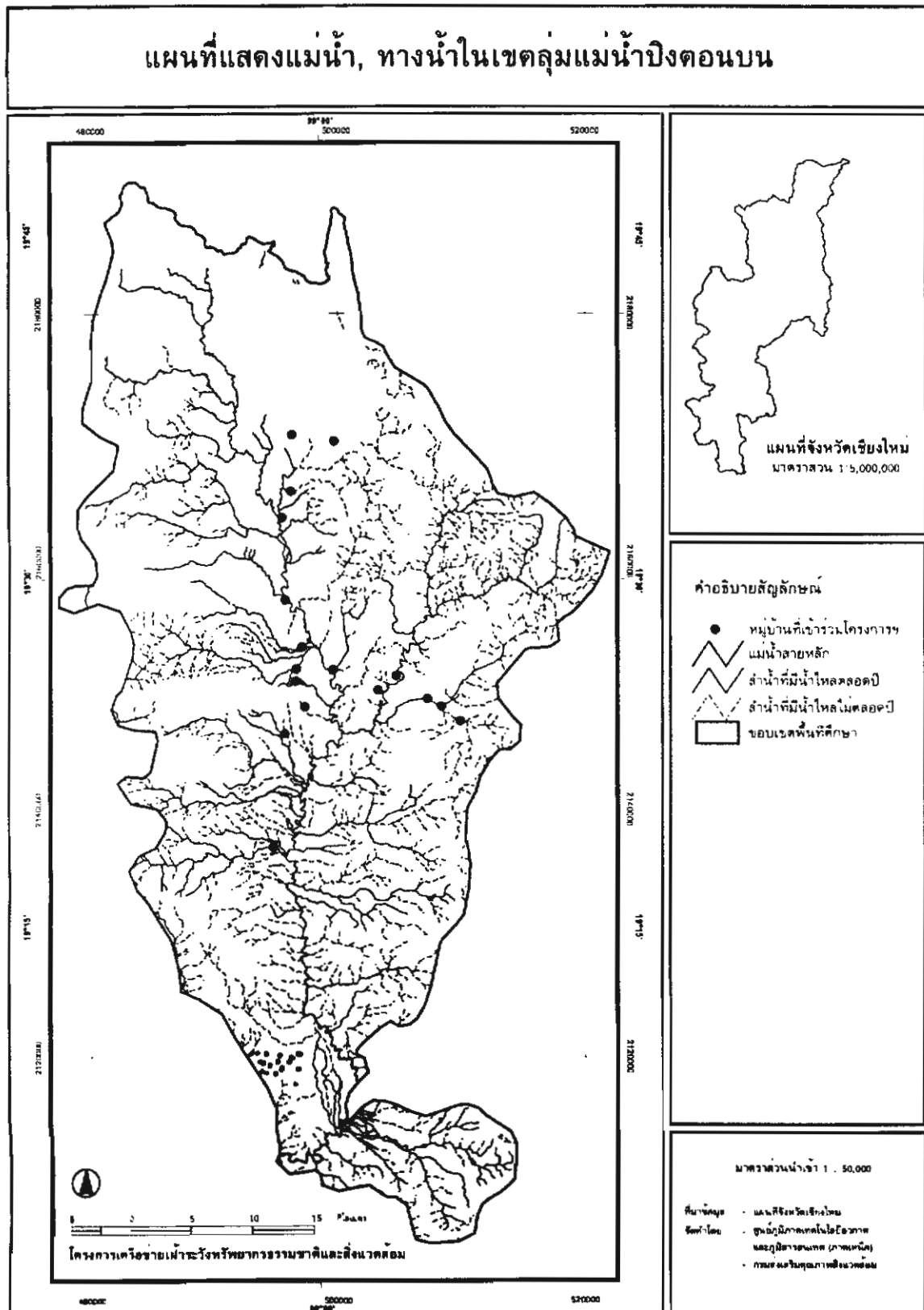
๑๒. น้ำแม่ซ้าย ไหลลงสู่ลำน้ำแม่เมะ สภาพป่าต้นน้ำเป็นป่าเขาดิบชื้น ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรลุ่มน้ำ มี ๖ ชุมชน คือ บ้านแม่เมะ, บ้านแม่ซ้าย, บ้านปางโฮ้ง, บ้านปางฮ้าง, บ้านป่าโหล, และ บ้านปางกลาง

๑๓. น้ำแม่ณะ (ตอนใต้) มีต้นกำเนิดจากดอยกั่วลม และลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงสลับ ซับซ้อน ประกอบด้วยป่าดิบเขาที่คงความอุดมสมบูรณ์ มีชุมชนบ้านยางทุ่งโป่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ

๑๔. น้ำแม่สบอ้อ มีต้นกำเนิดในเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนาฝั่งตะวันตก ครอบคลุมพื้นที่ในเขต ตำบลแม่ณะตอนล่าง สภาพภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน สภาพป่าต้นน้ำเป็นป่าเบญจพรรณและป่า

ดิบเขา มีชุมชน ๔ แห่งใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในลุ่มน้ำฯ คือ บ้านห้วยน้ำฮาก, บ้านแม่คินิน, บ้านห้วยปง (ปะหล่อง), และบ้านห้วยปง (ลาหู่)

แผนที่แสดงลุ่มน้ำสาขาย่อย ๑๔ ลุ่มน้ำสาขาย่อย ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

ทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง อำเภอเชียงดาว

จากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงแห่งหนึ่งของประเทศไทย บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง ประกอบด้วยภูเขาสูงที่เชื่อมมาจากหิมาลัยจึงเป็นพื้นที่รอยต่อของระบบนิเวศเขตอบอุ่น (Temperate) ระบบนิเวศกึ่งเขตร้อน (subtropical) และระบบนิเวศเขตร้อน (tropical)

ดังนั้น จึงทำให้พบสังคมพืชที่ราบริมฝั่งแม่น้ำปิง จนถึงสังคมพืชบนเขาสูงแบบกึ่งอัลไพน์ ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงมีความหลากหลายของระบบนิเวศป่าไม้ทั้งหมด ๖ ประเภท ที่กระจายตามระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลได้แก่ ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง ป่าดิบชื้น ป่าสนเขา และป่าดิบเขา

ลักษณะเด่นทางภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยา

1. เป็นพื้นที่ที่ปรากฏสังคมพืชกึ่งอัลไพน์ แห่งเดียวในประเทศไทย การจำแนกพรรณพืชอยู่ในประเภทสังคมพืชกึ่งอัลไพน์ เนื่องจากสังคมพืชอัลไพน์จะไม่มีไม้ยืนต้น นอกจากพืชล้มลุก เป็นสังคมพืชที่อยู่นานเขตป่าไม้ แต่สำหรับดอยหลวงเชียงดาว ยังคงอยู่ในแนวเขตป่าไม้ ยังมีลักษณะโครงสร้างของไม้ยืนต้นดอยเชียงดาว จึงมีลักษณะของสังคมพืชกึ่งอัลไพน์ ประกอบไปด้วย พืชล้มลุก และไม้พุ่มเตี้ยเป็นส่วนใหญ่ มีต้นไม้ไม่กี่ชนิดขึ้นอยู่ห่างๆ กระจายได้แก่ ก้อดอยเชียงดาว และชมพูพาน มีลักษณะการแพร่พันธุ์ไม้ภูเขาทางทิศเหนือจากเทือกเขาหิมาลัยตะวันออกเฉียงใต้

2. เป็นแหล่งรวมพันธุ์ไม้เขตอบอุ่น ซึ่งส่วนใหญ่แพร่พันธุ์ลงมาจากซีกโลกตอนเหนือของภูมิภาค เช่น พญาเมฆาป้อม กวามนางพญาเสือโคร่ง กุหลาบป่า ฟองหินเหลือง กุหลาบดอย ดอกหรีดแดง ก่อขาว ส่วนบริเวณยอดเขาและสันเขาจะมีพืชตระกูลปาล์ม ปรากฏเด่นชัดเพียงชนิดเดียวคือ ก้อดอย

3. เป็นเขตสิ้นสุดการกระจายพันธุ์ของพันธุ์ไม้เขตอบอุ่นทางเหนือ ซึ่งเป็นพรรณไม้เขตอบอุ่นของซีกโลกเหนือ ได้กระจายพรรณลงมาทางใต้สุดบนดอยหลวงเชียงดาว

4. เป็นแหล่งพรรณไม้เขตอบอุ่น และสังคมพืชกึ่งอัลไพน์ประจำถิ่น พบบนดอยหลวงเชียงดาวเท่านั้น เช่น คำปองหลวง เป็นต้น

การใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากร ที่มาพร้อมกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น

การพึ่งพาฐานทรัพยากร ทั้งการจัดการ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ และป่า ที่เชื่อมโยงกับนโยบายการจัดการทรัพยากรโดยภาครัฐ ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเป็นอย่างมาก สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ยุค ดังนี้คือ

ยุควิถีชีวิตแบบบ้านป่า: การสัมปทานป่าไม้และการควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร (ก่อนทศวรรษ ๒๕๑๐)

ในอดีตยุคสุโขทัยหรืออยุธยาจนถึงตอนต้นรัตนโกสินทร์ เมื่อกล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ จะหมายถึงพื้นที่ที่นำสัพพริ่งกลัว มีความไร้อารยะ นอกจากนั้น ยังเต็มไปด้วยอันตราย มีเจ้าป่าเจ้าเขาคุ่มครองอยู่ และอยู่นอกเหนือการปกครองของปริมณฑลของความเป็นไทย (ชูศักดิ์, ๒๕๔๒ และนิธิ, ๒๕๔๒) ทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนในยุคนี้มีวิถีชีวิตแบบบ้านป่าที่ต้องพึ่งตนเองแทบจะทุกอย่าง โดยอำนาจรัฐมีค่อนข้างเบาบาง ซึ่งอาจจะมีการเกณฑ์แรงงานหรือเสปียงจากรัฐเป็นครั้งคราว

ในยุคนี้ การจัดการทรัพยากรจะเป็นเรื่องของชุมชนท้องถิ่น ที่ได้ร่วมกันสร้างจารีตประเพณีในการใช้ทรัพยากร โดยทรัพยากรดิน น้ำ และป่าเป็นทรัพยากรร่วมของชุมชน ชาวบ้านมีการปลูกข้าวนาดำ, ข้าวไร่, และพืชผักผลไม้เพื่อใช้บริโภคเป็นหลัก นอกจากนั้น จะมีการล่าสัตว์ และการเก็บหาของป่า ทั้งเพื่อการใช้

ภายในครัวเรือนและขายเพื่อให้ได้เงินสดมาซื้อสินค้าที่ผลิตเองไม่ได้ เช่น เกลือ, และยารักษาโรคสมัยใหม่ เป็นต้น

ในยุคอาณานิคม อังกฤษ ซึ่งได้ทำกิจการป่าไม้ในเขตพม่า ได้ขยายกิจการค้าไม้เข้ามาทางภาคเหนือ โดยติดต่อทำการค้าไม้กับเจ้าผู้ครองนครที่เป็นเจ้าของป่า ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๑๖ รัฐสยามได้ทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ (The Treaty of Chiang Mai) กับอังกฤษ ท่ามกลางการแสวงหาผลประโยชน์ในยุคอาณานิคมที่สยามประเทศจำเป็นต้องกำหนดอาณาเขตของตนเอง (ชูศักดิ์, ๒๕๕๓: ๑๓๕ - ๑๓๖) เนื้อหาสาระของสนธิสัญญานี้เน้นการให้เจ้าผู้ครองนครทำสัญญากับผู้ซื้อไม้สักและการแต่งตั้งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ให้มาประจำอยู่ที่เชียงใหม่ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ อังกฤษได้ขอแก้ไขสัญญา ทำให้อังกฤษได้รับสัมปทานค้าไม้มากที่สุด ยกตัวอย่างในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ สัมปทานป่าไม้มีทั้งหมด ๘๓ บัตร เป็นของอังกฤษ ๕๔ บัตร ในขณะที่คนไทยและจีนมี ๒๒ บัตร

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ รัฐสยามได้ส่งกรมหมื่นพิชิต ปรัชการ ขึ้นไปควบคุมการสัมปทานไม้ โดยเริ่มจากขึ้นอัตราค่าต่อไม้ จากเดิมต่อละ ๑ รูปี เป็น ๔ รูปี แล้วให้เจ้าผู้ครองนครครึ่งหนึ่ง และส่งให้รัฐสยามครึ่งหนึ่ง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ตั้งกรมป่าไม้และส่งพระยาศรีเทพมาดำเนินการเจรจากับเจ้านายฝ่ายเหนือ ขอโอนอำนาจการครอบครองถือสิทธิป่าไม้ให้เป็นสมบัติของแผ่นดิน รวมทั้งการควบคุมและการตรวจเก็บค่าต่อไม้ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นที่รัฐสยามได้เข้ามาควบคุมป่าไม้เองทั้งหมด และยังเข้าดำเนินการกิจการป่าไม้เองเพื่อเพิ่มรายได้แผ่นดิน แต่ทำด้วยความระมัดระวังมิให้กระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของอังกฤษและกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ เนื่องจากอำนาจรัฐของสยามประเทศในภาคเหนือยังคงมีน้อยอยู่

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ทั้งเจ้าผู้ครองนครและรัฐสยามมองเห็นป่าไม้เป็นแหล่งแสวงหารายได้ของประเทศมากกว่าเรื่องอื่น จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๔ รัฐสยามออกกฎหมายไม่ต่ำกว่า ๒๐ ฉบับ เพื่อให้อำนาจแก่กรมป่าไม้ในการจัดการการเกี่ยวกับกิจการป่าไม้ (กิตติเดช, ๒๕๔๔: ๒๓-๒๕) แต่กฎหมายเหล่านั้นเป็นเพียงการควบคุมการทำไม้และชนิดพันธุ์พืชที่สำคัญและมีค่าทางการค้าเท่านั้น ทำให้การเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้เพื่อการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านยังคงกระทำได้นอกจากนั้น ชาวบ้านยังมีการปลูกข้าวไร่ตามเชิงเขา และบุกเบิกพื้นที่เหมืองฝายในหุบเขาขนาดเล็ก ตลอดจนหาอาหารการกินจากป่าและแม่น้ำได้อย่างสะดวกสบาย

หลังจากมีการติดต่อการค้าไม้กับต่างชาติมาระยะหนึ่ง มุมมองเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้เริ่มเปลี่ยนไป กล่าวคือ ไม้สักเป็นสินค้าออกที่สามารถทำรายได้ได้ดี ดังนั้นจึงมีแรงผลักดันให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจการจัดการทรัพยากรโดยรัฐ ด้วยการควบคุมทั้งชนิดของพันธุ์พืชและพื้นที่ ด้วยการออกกฎหมายหลายฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. ๒๔๔๑ (ต่อมาถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗), พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๔๔, พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๔๖ (ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗), พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๔๔๗ (ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗), พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔, พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗, พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๔, และพระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. ๒๕๓๕

เมื่อพิจารณาด้านทรัพยากรที่ดิน ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ รัฐสยามมีระบบเศรษฐกิจที่ต้องติดต่อค้าขายกับตะวันตก ซึ่งนำไปสู่การขยายพื้นที่ปลูกข้าวเพื่อส่งออก และทำให้เจ้าผู้ครองนครฝ่ายเหนือเริ่มยึดครองที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ตามพื้นที่ราบและลงทุนขยายระบบชลประทาน ส่วนชาวนารายย่อยอิสระก็บุกเบิกจับจองพื้นที่ในเขตใหม่ๆ ไกลออกไปจากเขตที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่เดิม ที่ดินจึงเป็นทรัพย์สินที่มีราคาขึ้นมา และสิ่งนี้ทำให้รัฐต้องออกกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินหลายฉบับ โดยในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการนำเอาระบบกฎหมายที่ดินทอแรนส์จากออสเตรเลียมากำหนดระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล, ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มีประมวล

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สิน และตามมาด้วย พ.ร.บ. โฉนดที่ดิน พ.ศ. ๒๔๗๙, พ.ร.บ. ที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. ๒๔๘๕, และกฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๔๘๗ แต่อย่างไรก็ตาม กฎหมายเหล่านี้ตั้งอยู่บนหลักเกณฑ์การกำหนดกรรมสิทธิ์ที่ดินให้เป็นของรัฐหรือของเอกชน ทำให้ระบบสิทธิชุมชนหายไปจากกฎหมายไทย (ศยามล อัจนรา และกฤษฎา, ๒๕๕๓: ๕ และผาสุกและคริส, ๒๕๓๑: ๓๔)

ยกตัวอย่างการศึกษาการใช้ประโยชน์จากที่ดิน กรณีการถูกละเมิดที่ดิน บ้านแม่ซ้อน ตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

บ้านแม่ซ้อน ตั้งอยู่ตามเขตการปกครอง หมู่ที่ ๔ ตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นมากกว่า ๒๐๐ กว่าปี ตั้งอยู่บนพื้นที่กว่า ๒,๕๐๐ ไร่ โดยประมาณ ทิศเหนือจรดบ้านเมืองงาย ทิศตะวันออกจรดถนนเชียงใหม่ - ฝาง ทิศใต้จรดพื้นที่ของหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ ๓๒ ทิศตะวันตกจรดหมู่บ้านสหกรณ์

จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพื้นที่บ้านแม่ซ้อน มีสาเหตุมาจาก กองทัพอากาศที่ ๓ โดยกองพันทหารราบที่ ๒ กรมทหารราบที่ ๗ ค่ายพิชิตปรีชากร ได้แจ้งความดำเนินคดีกับราษฎรว่า เป็นผู้บุกรุกอสังหาริมทรัพย์นั้น ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ จำนวนกว่า ๕๗ ราย ที่มีพื้นที่ทั้งที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ที่ถูกกล่าวหา เห็นว่า เป็นการกล่าวหาที่รุนแรงมากเกินไป เนื่องจาก หมู่บ้านแม่ซ้อนตั้งขึ้นมากกว่า ๒๐๐ ปี มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปกครองหมู่บ้าน เกือบ ๑๐ คน มีวัดประจำหมู่บ้าน มีเจ้าอาวาสวัดปกครองวัด เกือบ ๒๐ รูป มีโรงเรียนในหมู่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้านเกือบ ๓๐ คน ที่เข้ามาทำหน้าที่ปกครองดูแลสมาชิกในหมู่บ้าน

ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ทางราชการโดยกรมป่าไม้ ได้ประกาศพื้นที่ของอำเภอเชียงดาว เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว ซึ่งรวมถึงพื้นที่ทำกินของชาวบ้านไปด้วย และต่อมาเมื่อวันที่ ๒๒ เดือนสิงหาคม ๒๕๒๑ อธิบดีกรมป่าไม้ โดยการอนุมัติจากรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ขณะนั้น (ปัจจุบันเป็นกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) และคณะรัฐมนตรีได้อนุญาตให้กองทัพอากาศที่ ๓ มีภูมิสำเนาอยู่ ที่ค่ายพระนครพรหมราช ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเชียงดาว ในท้องที่ตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งหน่วยทหาร ผส. ๑๗ ร.พัน ๓ ของราชการทหารบก เป็นการชั่วคราว ในเนื้อที่ ๒,๕๙๓.๗๕ ไร่ จนกว่าจะหมดความจำเป็น (หนังสืออนุญาตเล่มที่ ๔๖ ฉบับที่ ๖๑ ลงวันที่ ๘ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒)

จากการเข้ามาดังหน่วยทหาร ผส.๑๗ ร. พัน ๓ ดังกล่าวนั้น พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ครอบคลุมพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย และพื้นที่ป่าที่ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ใช้สอย มีหลักฐานที่บ่งบอกว่า ชุมชนได้เข้าไปทำกินจริง จากการสืบค้น อาทิเช่น ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องถิ่น หรือ ภบท. ๑๑ รายการสำรวจเลขลำดับ ภทบ. ๕ ออกให้นายคำ กันทา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙ - ๒๕๑๕ และใบเสร็จรับเงิน ภทบ. ๖ ออกให้แก่นายธรรม เชื้อนเพชร นายดา สีเงิน นายอุ่น อนันตะ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ และรายการอื่นๆ ที่ทางราชการเรียกเก็บ

นอกจากเอกสารสิทธิ์ที่เป็นการเรียกเก็บในลักษณะภาษีบำรุงท้องถิ่นหรือภบท. ๑๑ ภบท. ๖ แล้ว ยังมีที่ดินบางส่วนที่มีเอกสารสิทธิ์ประเภท นส.๓ ก เช่น ที่ดินของนางดวงดาว เล้าหมี มีที่ดินถือครอง ๓ งาน ๗๓ ตารางวา มีการใช้ประโยชน์ทั้งการปลูกไม้ผลและทำเป็นที่อยู่อาศัย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชุมชนจะอ้างกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน แต่หน่วยงานที่เข้ามา ก็อ้างถึงการขออนุญาตจากกรมป่าไม้ ทำให้เกิดเหตุการณ์การจับกุมชาวบ้านจำนวน ๕๗ รายที่มีที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัย รวมกว่า ๒๒๐ ไร่

จากกรณีตัวอย่าง เป็นอีกกรณีหนึ่งของความขัดแย้ง ระหว่างหน่วยงานภาครัฐ และชุมชนท้องถิ่น กรณีการถือครองที่ดินในเขตป่าในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว

ยุคการผลิตเชิงพาณิชย์: การสัมปทานรอบที่สองและการขยายพื้นที่อนุรักษ์ (ระหว่างทศวรรษ ๒๕๑๐ - ๒๕๓๐)

ในยุคนี้ พื้นที่อำเภอเชียงดาวมีพืชพาณิชย์ที่สำคัญ คือ ยาสูบ โดยชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน จากที่เคยใช้ปลูกข้าวนาดำปีละครั้ง ก็เริ่มถูกใช้เพื่อปลูกพืชพาณิชย์ชนิดอื่นๆ หลังเก็บเกี่ยวข้าว เช่น ยาสูบ, ถั่วเหลือง, กระเทียม เป็นต้น แต่การปลูกพืชเหล่านี้ก็ขยายตัวอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำมากกว่าบนพื้นที่สูง จนถึงทศวรรษ ๒๕๓๐ พื้นที่ราบเชียงดาวไม่สามารถรองรับต่อความต้องการใช้ที่ดินที่เพิ่มมากขึ้น การเพาะปลูกพืชพาณิชย์จึงได้ขยายตัวขึ้นสู่พื้นที่ป่าเขา โดยมีขิง, ข้าวโพด, และชาเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ (สฤณี, ๒๕๔๔: ๕๓ อ้างใน วาสนา, ๒๕๔๖: ๔๔ - ๖๐)

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้มีพระราชกฤษฎีกาให้พื้นที่เชียงดาวและแม่แตงเป็นพื้นที่เพื่อการปฏิรูปที่ดิน อันเป็นการปฏิรูปที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมของรัฐ โดยพื้นที่อำเภอเชียงดาวถูกประกาศเป็นเขตปฏิรูปที่ดินจำนวน ๓,๐๔๕ ไร่ การประกาศพื้นที่ปฏิรูปที่ดินทำให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ป่ามากยิ่งขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ โดยคนพื้นราบและนายทุนท้องถิ่นได้แผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อปลูกไม้ผลยืนต้น อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการครอบครองและใช้ประโยชน์จากที่ดินดังกล่าว โดยหวังว่าจะเป็นหลักฐานที่จะนำไปสู่การครอบครองเอกสารสิทธิ์จากรัฐในท้ายที่สุด

ดังนั้น การขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์บนพื้นที่สูงในยุคนี้ ไม่ได้เกิดจากชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนที่สูงเท่านั้น หากแต่เกิดจากการบุกเบิกพื้นที่ของคนพื้นราบทั้งที่ยากจนและไร้ที่ดิน รวมถึงกลุ่มทุนท้องถิ่นที่เข้าไปบุกเบิกเพื่อรอการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินจากรัฐด้วย และในระยะที่คนพื้นราบขึ้นไปบุกเบิกทำการเพาะปลูกเพื่อการขายนี้ ระบบการผลิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงยังเป็นระบบการผลิตเพื่อยังชีพอยู่ โดยมีข้าวไร่เป็นพืชที่มีความสำคัญสูงสุด

สำหรับการสัมปทานรอบที่ ๒ นั้น ปรากฏว่าในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ กรมป่าไม้เริ่มทำการสำรวจพื้นที่ป่าทางด้านทิศเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ พื้นที่ป่าของอำเภอเชียงดาวทั้งหมดได้ถูกประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ แต่ในเวลาเดียวกัน กรมป่าไม้ได้ให้บริษัทเข้าสัมปทานตัดไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝั่งทางด้านตะวันออกของน้ำแม่ปิง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีไม้สักแพร่กระจายอยู่เป็นจำนวนมาก

โดยในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ เริ่มมีการให้สัมปทานรอบที่สองในพื้นที่ป่าที่เคยถูกสัมปทานไปแล้ว แต่เป็นการให้สัมปทานทำไม้กระยาเลยแก่พ่อค้ารายย่อยและหน่วยงานของรัฐ เช่น การไฟฟ้าฝ่ายผลิต เป็นต้น และมีอายุสัมปทานเพียง ๑ - ๒ ปี ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ กรมป่าไม้ได้ประกาศโครงการสัมปทานไม้กระยาเลยในพื้นที่อำเภอเชียงดาว ๓ ป่า ได้แก่ ป่าขุนแม่ปิง, ป่าเมืองคอง, และป่าเมืองแหง โดยป่าแต่ละแห่งถูกแบ่งเป็นแปลงจำนวน ๓๐ แปลงต่อป่า และบริษัทเชียงใหม่ทำไม้เป็นเอกชนเพียงรายเดียวที่ผูกขาดสัมปทานการทำไม้ในพื้นที่ป่าสัมปทานทั้ง ๓ แห่ง โดยในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับสัมปทานทำไม้กระยาเลยในพื้นที่ป่าเมืองคอง ๖ แปลง และป่าเมืองแหง ๓ แปลง และในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้รับสัมปทานทำไม้ในป่าเมืองแหงอีก ๑ แปลง ส่วนป่าขุนน้ำแม่ปิงนั้นได้รับสัมปทานทำไม้กระยาเลยในระยะยาว ๓๐ ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๔๖ โดยหมุนเวียนไปตามแปลงต่างๆ ในแต่ละปี แต่การทำไม้ในพื้นที่ขุนแม่ปิงก็ยุติลงในต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ เนื่องจากรัฐต้องการลดพื้นที่ป่าสัมปทาน นอกจากนั้น ภายหลังจากสัมปทานป่า ในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ รัฐก็ได้ดำเนินโครงการสวนป่า โดยในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๓๒ ได้ดำเนินการปลูกป่าไม้สักทั้งสิ้น ๒,๗๔๔ ไร่ (วาสนา, ๒๕๔๖: ๔๗)

การจัดการพื้นที่ป่าของรัฐโดยการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติพร้อมกับการให้สัมปทานป่าไม้ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเข้าใจว่าพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาตินั้นเป็นการสงวนไว้สำหรับการสัมปทานไม้ หรือสงวนต้น

ไม่เป็นหลัก กอปรกับการที่ยังไม่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดในพื้นที่ และรัฐไม่สามารถควบคุมการตัดไม้สัมปทานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ชาวบ้านบุกรุกเบิกพื้นที่ป่าเชิงดงเพื่อทำกินอย่างต่อเนื่อง และบางคนก็เข้าไปจับจองทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติหลังจากการสัมปทานสิ้นสุดลง ดังปรากฏในกรณีของชุมชนปกากะญอบ้านท่าช้างเหล็ก ที่เข้ามาเป็นแรงงานตัดไม้ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ – ๒๕๒๐

การควบคุมเชิงพื้นที่และการสัมปทานรอบที่สองดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะส่งผลให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลงแล้ว ยังส่งผลต่อการหาอยู่หากินและระบบผลิตของชาวบ้านเป็นอย่างมากอีกด้วย นอกจากนั้น สิทธิการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากป่าก็ลดลงด้วย เนื่องจากอำนาจรัฐส่วนกลางได้ซ้อนทับสิทธิดั้งเดิมของชาวบ้าน รวมทั้งยังมีการละเมิดสิทธิทางวัฒนธรรม อันเป็นความเชื่อของคนท้องถิ่นด้วย กล่าวคือ รัฐให้สัมปทานในพื้นที่ป่าศักดิ์สิทธิ์หรือป่าต้นน้ำของหมู่บ้าน ดังนั้น กระแสความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นจึงเริ่มทวีความเข้มข้นมากขึ้น

ต่อมา ในทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมา รัฐได้มีการขยายพื้นที่อนุรักษ์อย่างกว้างขวาง เนื่องจากปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม จนรัฐบาลต้องยกเลิกสัมปทานป่าบกทั่วประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ และยังมีมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นแนวทางในการจัดการป่าไม้อีกด้วย จากนโยบายดังกล่าว ทำให้ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนมีพื้นที่อนุรักษ์ที่รัฐประกาศไปแล้วกว่า ๑ ล้านไร่

ตารางแสดงการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน

พื้นที่ป่าอนุรักษ์	เนื้อที่ (ไร่)	ครอบคลุมพื้นที่ อ.เชียงดาว (ไร่)	ปีที่ประกาศ
๑ ป่าสงวนแห่งชาติเชียงดาว	๗๒๒,๐๗๕	๓๕๖,๐๖๒	๒๕๑๖
๒. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว	๓๒๕,๖๒๕	๑๑๘,๗๕๐	๒๕๒๑
๓. อุทยานแห่งชาติศรีลานนา	๘๗๘,๗๕๐	๑๖๒,๒๕๐	๒๕๓๒
๔. อุทยานแห่งชาติเชียงดาว	๗๒๒,๐๗๕	๔๕๖,๗๓๐	๒๕๔๓
รวมทั้งสิ้น	๒,๖๔๘,๕๒๕	๑,๐๙๓,๗๙๒	

โดยปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ประกาศให้ผืนป่าในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ, ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ประกาศให้เขตพื้นที่ป่าบริเวณฝั่งตะวันตกของสายน้ำแม่ปิงเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว, ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ประกาศให้พื้นที่ป่าฝั่งตะวันออกของสายน้ำแม่ปิงเป็นเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติศรีลานนา, และในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ประกาศให้ผืนป่าบริเวณต้นน้ำแม่ปิงเป็นเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติเชียงดาว

การประกาศพื้นที่อนุรักษ์อย่างรวดเร็วและขาดการศึกษาข้อมูล ทำให้เกิดปัญหาพื้นที่อนุรักษ์ทับซ้อนพื้นที่ชุมชน ซึ่งปัจจุบันพบว่าพื้นที่กว่าร้อยละ ๘๐ ของลุ่มน้ำเป็นพื้นที่อนุรักษ์ตามกฎหมาย ดังนั้น การประกาศพื้นที่อนุรักษ์ นอกจากจะส่งผลกระทบต่อสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรของชาวบ้านเนื่องจากมีกฎหมายที่เข้มงวดแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสถานภาพและการสืบทอดองค์ความรู้ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อีกด้วย นอกจากนั้น การประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นการปิดกั้นโอกาสของคนยากคนจนในการเก็บหาของป่าเพื่อความอยู่รอดของชีวิตอย่างไรก็ตาม ในความจริงแล้ว แม้ว่าจะเสี่ยงต่อการจับกุม ชาวบ้านที่ยากจนก็ยังคงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้และชีวภาพในพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพื่อการดำรงชีพอยู่

กล่าวโดยสรุปแล้ว การประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์และการใช้มาตรการทางกฎหมายของรัฐในการจัดการป่านั้น ก่อให้เกิดปัญหาในหลายแง่มุมด้วยกัน คือ

๑ การประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไม่มีมาตรฐานทางวิชาการ กล่าวคือ ไม่มีตัวชี้วัดว่าพื้นที่ป่าใดควรจะประกาศเป็นป่าอนุรักษ์ประเภทใด เช่น พื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว อย่างเช่นดอยหลวงเชียงดาว รัฐได้ประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ในขณะที่พื้นที่ที่สมควรสงวนทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า รัฐก็ประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ เช่น อุทยานแห่งชาติเชียงดาว เป็นต้น

๒. การกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ใช้แผนที่ที่ประกาศตามพระราชกฤษฎีกาเป็นหลัก ทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ เช่น พื้นที่ป่าบางแห่งมีต้นไม้ขึ้นปกคลุมสมควรที่จะกำหนดให้เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่กลับถูกกันออกไปอย่างน่าเสียดาย ในขณะเดียวกัน การประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ก็ทับซ้อนพื้นที่อาศัย, พื้นที่ทำกิน, และพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชุมชนท้องถิ่น และทำให้ชาวบ้านที่ประสบปัญหาที่ดินในเขตป่าได้รวมกลุ่มเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหอย่างเร่งด่วน ในนามของสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.)

๓. นโยบายและมาตรการในการจัดการของรัฐที่ต้องการให้มีการอพยพโยกย้ายคนออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ในทางปฏิบัติแล้ว ไม่เคยมีที่ไหนที่สามารถอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่าได้สำเร็จอย่างสมบูรณ์

๔. การกีดกันไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า นอกจากจะทำลายความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีต่อป่า ทั้งในแง่วัฒนธรรมประเพณี, ความเชื่อ, และพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งความรู้และประสบการณ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าแล้ว ยังได้ทำลายเศรษฐกิจของชุมชนอีกด้วย เพราะทำให้ชาวบ้านมีรายได้น้อยลงและต้องเพิ่มรายจ่าย ทั้งนี้เนื่องจาก ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปเก็บหาของป่าได้เหมือนเดิม ถ้าหากฝ่าฝืนก็จะถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับกุม

นอกจากนี้ รัฐยังมีแนวโน้มที่จะสร้างกลไกควบคุมและจัดการทรัพยากรน้ำทั่วทั้งประเทศ และเปิดโอกาสให้เอกชนมาลงทุนและจัดการผลประโยชน์ ซึ่งมีเป้าหมายตอบสนองการพัฒนาอุตสาหกรรมมากกว่ากลุ่มเกษตรกรที่จัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย หากเกิดโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน รวมทั้งกีดกันกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น

โครงการฝายยางเชียงดาว นับเป็นตัวอย่างปัญหาของการพัฒนาแหล่งน้ำโดยรัฐเป็นผู้ควบคุมและจัดการ กล่าวคือ โครงการนี้เริ่มจากกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานได้ว่าจ้างบริษัทวิศวกรที่ปรึกษาให้ทำการศึกษาความเหมาะสมของโครงการฝายยางเชียงดาวตามแผนพัฒนาลุ่มน้ำปิง โครงการนี้มีเป้าหมายแก้ไขความขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งและช่วงฝนทิ้งช่วง และได้รับการออกแบบให้เป็นฝายยางที่สามารถพองตัวฝายขึ้นเพื่อยกระดับน้ำ และยุบยางลงเมื่อไม่ต้องการเก็บกักน้ำ โดยใช้ลำน้ำเดิมเป็นตัวเก็บกักน้ำ โดยโครงการนี้เริ่มคิดก่อสร้างในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ เมื่อโครงการฝายยางเชียงดาวได้ทดลองขึ้นลูกยางเพื่อยกระดับน้ำ ปรากฏว่าทำให้น้ำฝายวังโฮแห้งและทำให้สมาชิกผู้ใช้น้ำฝายยางเดือดร้อน

จากการศึกษาข้อมูล เพื่อให้เห็นการเปรียบเทียบระหว่างการจัดการระบบเหมืองฝายดั้งเดิมกับระบบเหมืองฝายโดยโครงการพัฒนาของรัฐ ด้วยการสร้างฝายยาง กรณีฝายวังโฮ กับฝายยางเชียงดาว

๑ ข้อมูลพื้นฐานชุมชนฝายวังโฮ

สภาพพื้นที่ อาณาเขตและลักษณะประชากร ในพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้น้ำจากฝายวังโฮ มีทั้งสิ้น ๕ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านม่วงม้อง บ้านสบหนอง บ้านดอนบ้านดง และบ้านทุ่งหลุก ใน ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จ.เชียงใหม่ ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ ๕ หมู่บ้าน ซึ่ง

เป็นคนเมืองถิ่นไทยล้านนา อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำแม่ปิง พึ่งพาระบบวิถีชีวิต ทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ และ สัตว์ป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ชุมชนสองฝั่งลำน้ำได้ใช้ประโยชน์ เช่นการหา อาหารจากแหล่งน้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา มาเลี้ยงครอบครัว การเก็บผัก พืชอาหารบริเวณสองฝั่งลำน้ำแม่ปิง มาประกอบอาหาร การใช้น้ำเพื่อการเกษตร เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทำนา และทำสวน เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง ผักกาดขาว และผักอื่นๆ ที่เป็นรายได้เสริมภายหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ แหล่งน้ำยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรม ตามประเพณีวัฒนธรรมของชาวเหนือถิ่นไทยล้านนา เช่น ลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ การเลี้ยงผีฝ่าย เลี้ยงผีน้ำ และที่สำคัญยังเป็นแหล่งรวมของความ สนุกสนานให้กับเด็กๆ ผู้ใหญ่ได้เล่น อาบ ซักล้างร่างกายตั้งแต่อดีต เป็นต้นมา

ชุมชนที่อาศัยและใช้ประโยชน์จากระบบเหมืองฝายวังไฮ มีเนื้อที่นารวมประมาณ ๑,๐๑๒ ไร่ มี ลูกฝายประมาณ ๒๐๐ แรง ที่ตั้งเหมืองฝายอยู่บริเวณทิศเหนือของบ้านม่วงฆ้อง เรียกว่า หัวฝาย เป็นจุดที่ มีความสูง ๔๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง มีลำเหมืองยาว ๖ กิโลเมตร โดยเริ่มจากตอนล่างของ บ้านทุ่งหลุก ผ่านทุ่งนาบ้านดง ผ่านทุ่งนาบ้านสบหนองและผ่านชุมชนบ้านม่วงฆ้อง ไหลบรรจบกับสายน้ำ แม่ปิง ทางด้านทิศเหนือของบ้านม่วงฆ้อง ชาวบ้านจึงเรียกว่า หัวฝาย

ระบบเหมืองฝายที่ถือว่าเป็นอีกหนึ่งระบบหนึ่งของการจัดการน้ำโดยอาศัยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามาจัดการ โดยใช้วัสดุภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็น หิน ทราย ไม้ที่นำมาตอกหลักเสา เพื่อกั้นลำน้ำแม่ปิง ยกระดับน้ำให้สูงขึ้น เพื่อส่งน้ำเข้าสู่ลำเหมืองฝายวังไฮ ไหลไปหล่อเลี้ยงที่นาของชุมชน ที่อาศัยอยู่ตอนล่าง รวมทั้งมีคันคลองส่งน้ำที่ไหลผ่าน ๓ หมู่บ้าน เพื่อการอุปโภค บริโภค มีการจัดสรรน้ำให้กับลูกฝาย มีข้อตกลง มีสัญญาประชาคมว่าด้วยการจัดสรรน้ำเข้าที่นา มีการจัดการดูแล ซ่อมแซมเหมืองฝายทุกปี รวมไปถึงมี บทลงโทษสำหรับผู้ที่จะกระทำความผิดหรือฝ่าฝืนกฎของระบบเหมืองฝาย ฉะนั้นแก่ฝาย จึงเป็นบุคคลที่สำคัญที่ ถูกเลือกมาจากชุมชน เป็นตัวแทนของชุมชนที่จะต้องมีความเป็นธรรม จัดสรรน้ำให้กับลูกสมาชิกฝายได้ใช้ กันอย่างทั่วถึง

นอกจากนี้ ฝายวังไฮ ยังเป็นแหล่งรวมที่สำคัญ คือ

1. จัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของชุมชนที่อยู่ภายนอกและชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เพื่อเที่ยวชมดู ระบบเหมืองฝายพันธุ์ปลาและเป็นสถานที่พักผ่อนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเทศกาลสงกรานต์
2. เป็นแหล่งกักเก็บน้ำให้กับชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งลำน้ำและคันคลอง เป็นแหล่งน้ำเพื่อ การอุปโภค บริโภค เพื่อการเกษตร
3. เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่ชุมชนร่วมกันดูแลรักษาไว้ โดยมีกฎระเบียบ กติการ่วมกันและที่ สำคัญเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาให้มีที่วางไข่ที่เหมาะสมเพื่อให้ชุมชนสามารถที่จะได้อาศัยและใช้ ประโยชน์ในการหาอาหารจากแหล่งน้ำที่อยู่นอกเขตอนุรักษ์
4. เป็นแหล่งประกอบพิธีกรรม ตามความเชื่อประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ชุมชนได้ทำสืบทอดกัน มาตั้งแต่อดีต เรียกว่า การเลี้ยงผีฝ่าย ซึ่งจะทำทุกปีในช่วงฤดูฝน

บทบาทและหน้าที่ของคณะกรรมการเหมืองฝาย

1. เป็นผู้นำในการสร้างความเข้าใจในเรื่อง คุณค่า ความสำคัญของสายน้ำแม่ปิงให้กับสมาชิก กลุ่มผู้ใช้น้ำ ๓ หมู่บ้าน เพื่อนำไปสู่ระบบการจัดการน้ำ ระบบเหมืองฝาย โดยการเข้ามามีส่วน ร่วมของสมาชิกผู้ใช้น้ำ รวมไปถึงการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่าย การขุดลอกลำเหมือง ตาม ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ที่เคยมีมาแต่เดิม

2. ทำหน้าที่ในการสอดส่องดูแล ระบบการจัดการน้ำ การสร้างเครือข่ายเหมืองฝาย ให้เกิดความเข้มแข็งมีอำนาจในการบริหารจัดการระบบเหมืองฝายให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

๒. ฝายยางเชียงดาว

ความเป็นมาของฝายยางเชียงดาว

ฝายยางเชียงดาว เป็นฝายที่เกิดขึ้นมาด้วยความไม่ได้ตั้งใจของชุมชนท้องถิ่น ที่พยายามจะรักษาเหมืองฝายดั้งเดิมคงไว้ ทั้งนี้เพราะการจัดการระบบเหมืองฝายดั้งเดิมนั้น จะต้องมีการปรับปรุงซ่อมแซมทุกๆ ปี ทางคณะกรรมการเหมืองฝายวังไฮ จึงได้ร่วมกันเสนอโครงการขอรับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์หรือปัจจัยอื่นๆ ที่จะมาช่วยในการปรับปรุงซ่อมแซมเหมืองฝายเดิม แต่ผลที่เกิดขึ้นกลายเป็นฝายยางขนาดใหญ่

การเสนอโครงการมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นเมื่อทางกำนันเสนาะ พรหมเมือง และนายจรูญ เชาว์ประยูร อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้ทำเรื่องขอฝายคอนกรีตแบบลูกยางไปที่กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓

ต่อมาในปี ๒๕๓๔ ทางกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานฯ ได้จ้างบริษัทเอกชน เข้ามารางวัดและสำรวจข้อมูล สภาพปัญหาในพื้นที่ พื้นที่รองรับน้ำ อื่นๆ ข้อสรุปของบริษัทเอกชนคือ ต้องมีการสร้างฝายยางเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ประโยชน์ด้านอุปโภค บริโภค และการเกษตร นอกจากนี้ กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน ได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษา ศึกษาความเหมาะสมของโครงการฝายยางเชียงดาว ซึ่งผลจากการศึกษาของบริษัทที่ปรึกษา สรุปว่า การสร้างฝายบริเวณบ้านม่วงฆ้อง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มีความเหมาะสมมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากสามารถส่งน้ำให้กับพื้นที่ชลประทานได้ถึง ๑๐,๑๔๔ ไร่ ในฤดูฝน และ ๙,๓๖๗ ไร่ในฤดูแล้ง อีกทั้งยังเป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับผลิตน้ำประปาไว้ในเขตเทศบาลตำบลเชียงดาวและแหล่งประมงได้อีกด้วย

รายละเอียดและลักษณะฝายยางเชียงดาว

ฝายยางเชียงดาว ตั้งอยู่ที่บริเวณบ้านม่วงฆ้อง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะโครงการเป็นฝายยางชนิดน้ำ เมื่อถึงฤดูน้ำหลากตัวฝายจะยุบตัวลงเพื่อกักเก็บน้ำ พอถึงช่วงฤดูแล้ง ตัวฝายจะพองตัวขึ้นเพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้น โดยใช้ลำน้ำเดิมเป็นตัวกักเก็บน้ำ

ลักษณะตัวฝาย

- ชนิด	ฝายยางชนิดน้ำ
- ความกว้างของฝายยาง	๗๒.๐๐ ม.
- ความสูงของฝายยาง	๓.๐๐ ม.
- ระดับสันน้ำ	๓๙๒.๐๐ ม.รทก.
- ความจุอ่างที่ระดับปกติเก็บกักปกติ	๐.๔๐๘ ล้าน ลบ.ม./ปี
- พื้นที่ผิวน้ำที่ระดับเก็บกักน้ำปกติ	๐.๒๕๖ ตร.กม.

พื้นที่ที่ใช้น้ำจากฝายยาง

จำนวนพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากฝายยางเชียงดาว ทั้งหมด ๑๐,๑๔๔ ไร่ จาก ๑๔ หมู่บ้าน ดังนี้ ตำบลเชียงดาว ได้แก่ บ้านวังจ้อม บ้านหัวทุ่ง บ้านสบหนอง บ้านแม่เตาะ บ้านแม่กะ บ้านห้วยโจ้ บ้านม่วงฆ้อง บ้านดง บ้านทุ่งโฮ้ง บ้านดอน ตำบลแม่นะ ได้แก่ บ้านป่าบง บ้านแม่ยะ บ้านทุ่งกะลา

งบประมาณการก่อสร้างฝายยางเชียงดาว

- ราคาก่อสร้างฝายและอาคารประกอบ	๑๗๘.๑๓	ล้านบาท
- ราคาก่อสร้างโครงการชลประทาน	๑๐๐.๒๖	ล้านบาท
- ค่าชดเชยทรัพย์สินที่ตั้งฝาย	๙.๐๖	ล้านบาท
- ค่าชดเชยทรัพย์สินตามแนวคลองส่งน้ำ	๒๔.๔๔	ล้านบาท
รวมค่าก่อสร้างเฉพาะตัวฝาย	๓๑๑.๘๙	ล้านบาท

เปรียบเทียบระบบการจัดการน้ำเหมืองฝายวังไฮ กับ ฝายยางเชียงดาว

เรื่องหลัก	ฝายดั้งเดิม (ฝายวังไฮ)	ฝายยางเชียงดาว
๑. การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน	๑. เกิดความสามัคคีในการทำงานร่วมกันของชุมชนในพื้นที่ ๕ หมู่บ้าน ๒. มีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความร่วมมือของคนในท้องถิ่น เช่น การตีฝาย การขุดลอกลำเหมือง การเลี้ยงฝาย การเข้าไปเอาไม้ในป่าชุมชนเพื่อนำมาดอกหลักฝาย ๓. มีการประชุมประจำปี ปีละ ๑ ครั้ง ๔. มีการแบ่งปันการจัดการน้ำอย่างเป็นธรรม ๕. มีโครงสร้างการบริหารจัดการน้ำโดยคณะกรรมการ มีแก่ฝายเป็นผู้นำ ๖. มีกฎกติกาการใช้ประโยชน์ บำรุงรักษา ร่วมกัน ๗. มีองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำมานานกว่า ๑๐๐ ปี	๑. ไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน วางรูปแบบ แบบแปลนของการก่อสร้างที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และความต้องการของชุมชน ๒. ชุมชนท้องถิ่น ขาดการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับลักษณะฝาย และที่สำคัญคือ พื้นที่ที่รองรับการใช้น้ำ และประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ ๓. แนวโน้มภายหลังจากการก่อสร้างเสร็จ จากข้อมูลเบื้องต้น ชุมชนท้องถิ่นไม่มีโอกาสที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเปิดปิดน้ำ ด้วยชุมชนเอง ๔. ชุมชนท้องถิ่น มีการเปิดเวทีหลายครั้งและทางหน่วยงานที่รับผิดชอบไม่ได้มาชี้แจง หรือสร้างความเข้าใจให้กับชุมชนต้องแท้
๒. ความเหมาะสมของโครงการ	๑. งบประมาณที่ใช้ในการปรับปรุงซ่อมแซมเหมืองฝาย ใช้ไม่มาก ที่ผ่านมามีดำเนินการในลักษณะของการจัดเก็บจากกลุ่มผู้ใช้น้ำและเจ้าของที่นา ไร่ละ ๒๐ บาท ใช้แรงงาน ความร่วมมือของชุมชนในการช่วยกันปรับปรุง ซ่อมแซม เหมืองฝาย ขุดลอกลำเหมือง เลี้ยงฝายและอื่นๆ ๒. กิจกรรมการดำเนินงานทุกอย่างที่ขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากแหล่งทุนอื่นๆ สามารถตรวจสอบได้ โดยมีโครงสร้างคณะกรรมการบริหารที่มีการแบ่งออกเป็นฝายพึ่งพาตนเองได้ โดยไม่ได้ต้องรอนงบประมาณหรือความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก	๑. ใช้งบประมาณมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านพักเจ้าหน้าที่ มีราคาแพงพอๆกับตัวฝายยางที่สร้าง ๒. มีการเวนคืนที่ดิน ๓. งบประมาณที่กำหนดไว้ ชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถตรวจสอบได้ ๔. มีการจ้างบริษัทมาดำเนินการ ทั้งแรงงานคนและเครื่องจักรกล และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ

๓. ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และชุมชน	๑. ปริมาณน้ำและคุณภาพของน้ำมีใช้ตลอดทั้งปี ๒. องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝายดั้งเดิมไม่ได้หายไปจากชุมชน ๓. มีการอนุรักษ์พันธุ์ปลา ที่เกิดขึ้นมาเนื่องจากหน้าฝาย เป็นวัง น้ำลึก ๔. เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ของคนท้องถิ่น และหน่วยงาน องค์กรภายนอกอื่นๆ ๕. ไม่มีตะกอนสะสมหน้าฝาย ๖. ปลา สามารถขึ้นลงวางไข่ได้ และพันธุ์ปลาดั้งเดิมเริ่มกลับคืนมา	๑. ไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการน้ำระบบเหมืองฝายดั้งเดิม ให้กับลูกหลาน เยาวชน ๒. ละเมิดสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากเหมืองฝาย (เนื่องจากมีป้าย “ห้ามเข้าก่อนได้รับอนุญาต”) ๓. ชุมชนท้องถิ่นมองว่า หากมีฝายยางแล้วไม่ต้องไปตีหลักฝาย หรือไปตัดไม้ในป่า ๔. ปลาไม่สามารถที่จะขึ้น ลง วางไข่ได้ ๕. สิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นวิตกกังวลเป็นอย่างยิ่ง คือ ปริมาณน้ำที่ชุมชนเคยใช้จะลดปริมาณลง ต้องเสียเงินจากการจัดเก็บค่าน้ำตามนโยบายน้ำกฎหมายน้ำและน้ำเพื่อการเกษตร น้ำเพื่อการอุปโภคจะ ไม่เพียงพอ ๖. อนาคตจะต้องเกิดปัญหาตะกอนทับถมหน้าฝาย ปัญหาน้ำท่วมตามมา
---	--	--

ยุคการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: พลวัตและการปรับตัวเพื่อการจัดการทรัพยากรร่วมกัน (ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๓๐ ถึงปัจจุบัน)

ในอดีต ชาวบ้านในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนทำการเกษตรแบบยังชีพเป็นหลัก มีการปลูกข้าวนาดำ, ข้าวไร่, และพืชผักผลไม้ต่างๆ โดยชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างระบบเหมืองฝายเพื่อตอบสนอง ทั้งเพื่อการเกษตรและเพื่อการอุปโภคบริโภค ต่อมาเมื่อชาวบ้านเริ่มปลูกพืชพาณิชย์ โดยในช่วงทศวรรษ ๒๕๐๐ – ๒๕๒๐ ชาวบ้านนิยมปลูกยาสูบ และในช่วงทศวรรษ ๒๕๓๐ – ๒๕๔๐ ชาวบ้านหันมานิยมปลูกถั่วเหลือง, กระเทียม, และพืชผักต่างๆ แต่การผลิตเชิงพาณิชย์ของชาวบ้านเป็นการผลิตขนาดเล็ก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเพาะปลูกตามสองฟากฝั่งลำน้ำที่มีระบบเหมืองฝาย และทำสวนผลไม้ในพื้นที่ตอนบางแห่ง

แต่ในช่วงทศวรรษ ๒๕๔๐ มีการขยายตัวของพื้นที่เพื่อทำเกษตรเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่อย่างขนานใหญ่ ทั้งในพื้นที่ดอนและพื้นที่ป่า เช่น ชิง, ข้าวโพด, กะหล่ำปลี, สวนส้ม, สวนชา, และสวนยาง เป็นต้น ทำให้ความต้องการใช้น้ำเพื่อการเกษตรมีมากขึ้น

ดังนั้น ปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนกำลังจะกลายเป็นประเด็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างโครงการพัฒนาของรัฐ, ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม, และกลุ่มทุนที่ทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่ นอกจากนั้น ระบบเหมืองฝายและการจัดการน้ำโดยชุมชนที่เคยเป็นมาในอดีตกำลังจะล่มสลาย เพราะไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ รวมทั้งทรัพยากรไม้ที่จะต้องใช้ในการซ่อมแซมเหมืองฝาย เช่น หิน, ทราย, และไม้หลัก เป็นต้น กลุ่มเหมืองฝายไม่สามารถจัดหาได้เองเหมือนในอดีต เพราะพื้นที่ถูกประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐจะประกาศพื้นที่อนุรักษ์เพิ่มขึ้นเพื่อรักษาสภาพทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพ แต่ปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ยังมีหลายประเด็นปัญหาอยู่ ซึ่งมีดังต่อไปนี้

๑. การบุกรุก, การครอบครอง, และการแสวงหาผลประโยชน์จากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ที่มีอิทธิพลและกำลังทางการเงิน เนื่องจากเจ้าหน้าที่ขาดแคลนและงบประมาณมีจำกัด

๒. การกว้านซื้อที่ดินของนายทุน ทั้งในเขตพื้นที่ป่าและพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อทำสวนส้ม, ไร่เชิง, หรือรีสอร์ท โดยบางรายซื้อแล้วปล่อยให้ว่างเปล่า ไม่ใช้ประโยชน์ ทำให้มีต้นไม้หายากขึ้นปกคลุม

๓. ลำน้ำปิงต้นเขิน ความกว้างของลำน้ำลดลง เกิดตะกอนดิน และทั้งปริมาณและคุณภาพของน้ำก็ลดลงด้วย นอกจากนั้น ยังมีการขุดทรายจากลำน้ำ และการปล่อยน้ำเสียลงในลำน้ำด้วย

๔. ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน, ระหว่างชุมชน, ระหว่างชาวบ้านกับนายทุน, และระหว่างชุมชนกับรัฐ ในประเด็นที่ดินและป่าไม้ มีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

กรณีตัวอย่าง สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากนายทุนกว้านซื้อที่ดิน ในเขตพื้นที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาข้อมูล เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕ สรุปได้ดังนี้

การซื้อขายที่ดินของนายทุนในพื้นที่ ๖ หมู่บ้านของอำเภอเชียงดาว คือ บ้านโป่งอาง บ้านปางเพื่อง บ้านหัวโท บ้านห้วยดินดั่ง บ้านนาหวาย และบ้านปางมะโอ ซึ่งเป็นหมู่บ้านศึกษาที่มีกลุ่มนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดิน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ - ปัจจุบัน การซื้อขายที่ดินนั้น มีทั้งที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ และที่ดินที่ไม่มีเอกสาร (การขึ้นทะเบียนตามมติ ครม. พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒) โดยมีข้อมูลจำนวนที่ดินของนายทุนในแต่ละหมู่บ้าน ดังนี้

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนที่ดินของ นายทุน (ไร่)	ร้อยละของพื้นที่ ทั้งหมด ในหมู่บ้าน	พื้นที่ทั้งหมดใน หมู่บ้าน (ไร่)
๑ บ้านโป่งอาง	๑๓๐	๑.๑๑	๑๑,๗๐๐
๒. บ้านปางเพื่อง	๑,๓๔๑	๘๙.๔	๑,๕๐๐
๓. บ้านหัวโท	๑๐๐	๘.๓๓	๑,๒๐๐
๔. บ้านห้วยดินดั่ง	๔๑๐	๒๗.๓๓	๑,๕๐๐
๕. บ้านนาหวาย	๒๓๘	๔.๓๒	๕,๕๐๐
๖. บ้านปางมะโอ	๔๐๐	๔.๔๔	๙,๐๐๐
รวม	๒,๖๑๙	๘.๕๐	๓๐,๘๐๐

การใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรของชุมชน

กรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงบริบทของชุมชนที่พึ่งพาฐานทรัพยากรที่ต่างกันระหว่าง ๓ ชุมชน ที่ได้มีการตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่ในเขตป่า ๓ ลักษณะ ดังนี้

กรณีตัวอย่าง ๑ การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ที่ประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๓๕ พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น ๑ A ป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว (ป่าแม่ตะมาน)

ชุมชนป่าเมี่ยงบ้านปางมะโอ ตำบลแม่ทะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

เป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม เป็นคนไทยพื้นราบ ที่ขึ้นไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ป่าบนภูเขาสูง ประมาณ ๘๐๐ จากระดับน้ำทะเล เพื่อทำสวนเมี่ยง ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๑๖ กรมป่าไม้ ได้ประกาศพื้นที่ป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาวและมีการอนุญาตให้มีการสัมปทานตัดไม้ พร้อมกับมีกลุ่มนายทุนที่เข้ามาแผ้วถางป่าเพื่อทำสวนชา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ชุมชนป่าเมี่ยงบ้านปางมะโอ จึงเริ่มเรียนรู้ที่จะอยู่กับป่าภายใต้เงื่อนไขที่ระบุไว้ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๓๕ มติคณะรัฐมนตรีได้คอกย้ำอีก โดยการประกาศให้เป็นป่าอนุรักษ์และได้กำหนดคุณ

ภาพชั้นลุ่มน้ำ ปรากฏว่า ชุมชนป่าเมี่ยงบ้านปางมะโอ เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ตามมติคณะรัฐมนตรี คือ เป็นพื้นที่ป่าลุ่มน้ำชั้น ๑ A

ต่อมาจึงมีการออกกฎระเบียบ ข้อบังคับ บทกำหนดโทษ การเทียบปรับ และข้อควรปฏิบัติต่างๆ ได้เกิดขึ้น โดยการระดมความคิดเห็นของชาวบ้านทุกคน ทุกครอบครัว ชาวบ้านได้มีการยอมรับและยินดีปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งกฎระเบียบดังกล่าวนี้ เช่น การกำหนดเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ห้ามมิให้มีการบุกรุกทำลายสัตว์ตัดไม้ โดยเด็ดขาดในพื้นที่ป่าชุมชน ยกเว้น การเก็บหาของป่าเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การหาผัก เห็ด หน่อไม้ เป็นต้น และเขตใช้สอย เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาป่า แล้วอนุญาตให้เก็บหาของป่าและเก็บไม้บางชนิดได้ เช่น การหาฟืน ไม้ไผ่ เป็นต้น

ตารางที่ ๑ ปฏิทิน การใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านปางมะโอ ในรอบปี

ชนิดพืช	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
๑. เห็ดก่อ					←→							
๒. เห็ดแดง					←→							
๓. เชื้อง	←→											
๔. จะคำน	←→											
๕. ผักหนาม		←→										
๖. แด้ไม้ไผ่									←→			
๗. เห็ดถอบ				←→								
๘. ผักกูด	←→											
๙. ผักฮาก			←→									
๑๐. เห็ดห้า				←→								
๑๑. กระดิน	←→											
๑๒. ผักเหือด	←→									←→		
๑๓. หัวปลี	←→											
๑๔. หน่อไม้ไร่					←→							
๑๕. ไข่มดแดง			←→									
๑๖. ตำว					←→							
๑๗. บอนผา	←→											
๑๘. ดอกแคป่า										←→		
๑๙. ผักหวานป่า				←→								
๒๐. เห็ดโคน								←→				
๒๑. เมล็ดก่อ											←→	

ที่มา: การสำรวจของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านปางมะโอ กรกฎาคม ๒๕๔๖

หมายเหตุ ←→ หมายถึง ช่วงฤดูกาลที่หาได้มาก ←→ หมายถึง ช่วงฤดูกาลที่หาได้ทั้งปี

ตารางที่ ๒ ปริมาณและรายได้จากการเก็บผลผลิตจากป่า
ประเภทพืชอาหารในเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านปางมะโอ

ชนิดพืช	ปริมาณที่เก็บมาเป็นอาหาร			ปริมาณที่เก็บมาจำหน่าย			รวมทั้งสิ้น
	ก.ก./ปี	จำนวนครั้งที่เก็บ/ปี	รวม บาท /ปี	ก.ก./ปี	จำนวนครั้งที่เก็บ /ปี	รวม บาท /ปี	
๑. เห็ดก่อ	๑๗	๒	๑,๐๒๐	-	-	-	๑,๐๒๐
๒. เห็ดแดง	๑๐	๒	๖๐๐	-	-	-	๖๐๐
๓. เหียง	๓	๔	๑๘๐	-	-	-	๑๘๐
๔. จะค้ำน	๓	๑	๓๐	-	-	-	๓๐
๕. ผักหนาม	๑๖	๕	๘๐๐	-	-	-	๘๐๐
๖. แต้มไม้ไผ่	๑๓	๕	๖,๕๐๐	๖	๕	๓,๐๐๐	๙,๕๐๐
๗. เห็ดถอบ	๑๖	๒	๓,๒๐๐	๔	๒	๘๐๐	๔,๐๐๐
๘. ผักกูด	๓๑	๕	๑,๕๕๐	-	-	-	๑,๕๕๐
๙. ผักฮาก	๘	๒	๑๖๐	-	-	-	๑๖๐
๑๐. เห็ดห้า	๔	๒	๒๘๐	-	-	-	๒๘๐
๑๑ ผักกระต๊อ	๓	๓	๙๐	-	-	-	๙๐
๑๒. ผักเหือด	๘	๔	๘๐๐	๓๐๐	๔	๓๐,๐๐๐	๓๐,๘๐๐
๑๓. หัวปลี	๗๓	๑๐	๓๗๕	๓	๑๐	๑๕๐	๕๒๕
๑๔. หน่อไม้ไร่	๒๒๓	๕	๑๑,๑๕๐	๑๒๕	๕	๖,๔๕๐	๑๗,๖๐๐
๑๕. ไข่มัดแดง	๒	๔	๑,๖๐๐	-	-	-	๑,๖๐๐
๑๖. ตำว	๑๑	๓	๓,๓๐๐	-	-	-	๓,๓๐๐
๑๗. บอนผา	๒	๑๒	๔๘๐	-	-	-	๔๘๐
๑๘. ดอกแคป่า	๑	๖	๑๘๐	-	-	-	๑๘๐
๑๙. ผักหวานป่า	๒	๖	๒,๔๐๐	-	-	-	๒,๔๐๐
๒๐. เห็ดโคน	๔๘	๒	๔,๒๘๐	-	-	-	๔,๒๘๐
๒๑ เมล็ดก่อ	๑๐	๕	๖๐๐	๑๐	๕	๖๐๐	๑,๒๐๐
รวม ๒๑ ชนิด	๕๐๕	๙๐	๔๐,๕๗๕	๔๕๒	๓๑	๔๑,๐๐๐	๘๑,๕๗๕

ที่มา: การสำรวจของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านปางมะโอ กรกฎาคม ๒๕๕๖

จากตารางแสดงให้เห็นว่า พื้นที่ป่าชุมชน บ้านปางมะโอ เป็นแหล่งที่สร้างรายได้ ลดรายจ่ายให้กับชุมชน พบ พืช ผัก ผลไม้ที่นำมาเป็นอาหารและขายถึง ๒๑ ชนิด คิดเป็นมูลค่าทั้งสิ้น ๘๑,๕๗๕ บาท โดย

พืช ผัก ผลไม้ ที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน รวม ๔๐,๕๗๕ บาท/ปี ได้แก่ ผักเห็ดด หน่อไม้ไร่ และเห็ดโคน เรียงตามลำดับ และพืช ผัก ผลไม้ที่นำมาจำหน่ายเป็นรายได้ รวม ๔๑,๐๐๐ บาท/ปี (จากการสุ่มตัวอย่างชุมชน ๒๐ ครัวเรือน) เฉลี่ยชุมชนมีรายได้จากการเก็บผลผลิตจากป่าทั้งที่นำมาเป็นอาหารและจำหน่าย รวม ๔,๐๗๙ บาท/ครอบครัว/ปี

ตารางที่ ๓ ปริมาณและรายได้การเก็บผลผลิตจากป่า
ประเภทไม้ใช้สอย ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนบ้านปางมะโอ

ชนิดไม้ใช้สอย	ปริมาณที่นำมาใช้			ปริมาณที่นำมาแปรรูปจำหน่าย			รวมทั้งสิ้น
	จำนวนต้น	จำนวนครั้ง/ ปี	รวม /บาท / ปี	จำนวนต้น	จำนวนครั้ง /ปี	รวม /บาท /ปี	
๑ ไม้ไผ่หก	๔๗๕	๕	๔๗,๕๐๐	๕๐	๕	๕,๐๐๐	๕๒,๕๐๐
๒. ไม้ไผ่สานตะกร้า	๓๕	๓	๒,๑๐๐	๕	๓	๒๕๐	๒,๓๕๐
๓. ฟืน	๑๘๖	๗	๑๓๐,๒๐๐	-	-	-	๑๓๐,๒๐๐
๔. ไม้ปลูกบ้าน	๑๔	๑๗	๕๙,๐๐๐	-	-	-	๕๙,๐๐๐
๕. ไม้ไผ่ทำดอก	๑๗๐	๘	๓๒๖,๔๐๐	-	-	-	๓๒๖,๔๐๐
๖. ไม้ดอกมัดเมี่ยง	๙๕	๑๓	๑๔๘,๒๐๐	-	-	-	๑๔๘,๒๐๐
๗. ไม้หวายตะกร้า	๑๐	๒	๘๐๐	-	-	-	๘๐๐
๘. ดอกหญ้าทำไม้กวาด	๑๐๕	๔	๑๐,๕๐๐	-	-	-	๑๐,๕๐๐
รวม	๑,๐๙๐	๕๙	๗๒๔,๗๐๐	๕๕	๘	๕,๒๕๐	๗๒๙,๙๕๐

ที่มา: การสำรวจของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านปางมะโอ กรกฎาคม ๒๕๔๖

นอกจากพืชที่นำมาเป็นอาหารและขายได้ราคาสร้างรายได้ ลดรายจ่ายแล้ว ป่าชุมชนป่าเมี่ยง บ้านปางมะโอ ยังเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้ไผ่ที่นำมาทำดอกมัดเมี่ยง เป็นผลผลิตที่ได้จากป่ามาใช้ในการประกอบอาชีพสวนเมี่ยง เมื่อคิดออกมาเป็นตัวเลข รวมทั้งสิ้น ๗๒๔,๙๕๐ บาท/ปี จากการสุ่มตัวอย่าง ๒๐ ครอบครัว เมื่อคิดรวมทั้งหมู่บ้าน จำนวน ๖๐ ครัวเรือน รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๒,๖๘๒,๖๓๑ บาท/ปี เฉลี่ยครอบครัวละ ๔๔,๗๑๑ บาท/ปี เป็นค่าใช้จ่ายได้ที่ไม่ต้องเสีย แต่ได้อาศัยและพึ่งพาผลผลิตจากป่าเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต

ตารางที่ ๔ พืชสมุนไพรที่พบ และการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านปางมะโอ

ป่าชุมชนบ้านปางมะโอ ยังเป็นแหล่งรวมพืชสมุนไพรนานาชนิด จากการศึกษา สำรวจ จัดเก็บข้อมูลพบ ๔๕ ชนิด แต่ละชนิด สามารถใช้ส่วนต่างๆ นำมาปรุงเป็นสรรพคุณและประโยชน์ในการรักษาโรค ทั้งนี้เนื่องจากสภาพป่าของป่าชุมชนบ้านปางมะโอ มีสภาพป่าเป็นป่าดิบเขา ดิบชื้น ผสมผสานกับระบบการเกษตรของชุมชนที่เอื้อต่อระบบนิเวศของพื้นที่ป่าบนดอยสูง

ชนิดสมุนไพร	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ /ประโยชน์
๑ กาสามปีก	ราก	ต้มดื่มแก้ แก้วรสดีขงทวาร

๒. มาสามตอน	เหง้า	ต้มดื่ม น้ำ ยาบำรุง
๓. บอระเพ็ด	เครือ	ต้มดื่ม น้ำ แก้กโรคเบาหวาน
๔. กำลังเสือโคร่ง	เปลือกไม้	ต้มดื่ม น้ำ เป็นยาบำรุง
๕. อบเชย	เปลือกไม้	ต้มดื่ม น้ำ เป็นยาบำรุง
๖. กระชาย	เหง้า	ต้มดื่ม น้ำ เป็นยาบำรุงเลือด
๗. ขมิ้นชัน	หัว	ตำ ,นึ่ง เป็นยาประคบ
๘. เป่าเลือด	หัว	ตำ ,นึ่ง ฟอกเลือด
๙. กีบแรด	หัว	ตำ ,นึ่ง แก้กเบาหวาน
๑๐. กวาวเครือ	หัว	ตำ ,นึ่ง เป็นยาบำรุง
๑๑. มะโหกโตน	ราก	ตำ ,นึ่ง แก้กโรคจิตสืดวงทวาร
๑๒. เหงือกปลาหมอ	ทั้ง ๕	ต้มดื่ม แก้กปวดท้อง
๑๓. ช่อม	ใบ	ตำ ประคบ ถอนพิษไข้
๑๔. น้ำกระเทียม	เปลือก	ต้มดื่ม เป็นยาบำรุง
๑๕. ใต้อ้นรูส้ม	ใบ ,ราก	ต้มดื่ม เป็นยาบำรุง
๑๖. เขียงแข้งม้า	เหง้า	ต้มดื่ม เป็นยาบำรุง
๑๗. ตะไคร้ต้น	ต้น ,ราก ,เมล็ด	ต้มดื่ม แก้กขัดเบา
๑๘. วัวสะปายควาย	ต้น	ต้มดื่ม แก้กโรคจิตสืดวงทวาร
๑๙. หัวเครือดำ	ลำต้น	ต้มดื่ม แก้กโรคจิตสืดวงทวาร
๒๐. กีบแรด	หัว	ต้มดื่ม แก้กโรคเบาหวาน
๒๑. หญ้า ๓๒ ราก	ทั้ง ๕	ต้มดื่ม บำรุงกำลัง
๒๒. มะฮันนามคำ	ราก	ต้มดื่ม แก้กโรคจิตสืดวงทวาร
๒๓. มะฮัน	ราก	ต้มดื่ม แก้กโรคจิตสืดวงทวาร
๒๔. ต้นเครือดำ	ต้น	ต้มดื่ม บำรุงกำลัง
๒๕. เพกา	ราก	ต้มดื่ม แก้กปวดท้อง
๒๖. หญ้าเอ็นยืด	ใช้ทั้ง ๕	นึ่ง ,ประคบ กลายเส้น
๒๗. ไม้สามเอ็น	ราก	ต้มดื่ม แก้กกระษัย
๒๘. ว่านชักมดลูก	เหง้า	ต้มดื่ม บำรุงเลือด
๒๙. เล็มป็น	ราก	ต้มดื่ม ขัดเบา
๓๐. กรีบมัสม	เหง้า	ต้มดื่ม ขับลม
๓๑. มะแม่คำ	ราก	ต้มดื่ม บำรุงกำลัง
๓๒. แก้วฮากเหลือง	ราก	ต้มดื่ม บำรุงกำลัง
๓๓. ผาขาวปากขูด	ราก	ต้มดื่ม แก้กปวดฟัน